



# DESET LET PO SPREJETJU: IZKORIŠČANJE VSEH MOŽNOSTI LISTINE

---

OSREDNJA  
TEMA

Publikacija je bila izvirno objavljena leta 2020 kot del poročila agencije FRA o temeljnih pravicah za leto 2020 (letno poročilo), ki je na voljo na naslovu: <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/fundamental-rights-report-2020>

© Agencija Evropske unije za temeljne pravice, 2021

Reprodukcija je dovoljena z navedbo vira.

Za vsako uporabo ali reprodukcijo fotografij ali drugega gradiva, ki ni zaščiten z avtorskimi pravicami Agencije Evropske unije za temeljne pravice, je treba pridobiti dovoljenje neposredno od imetnikov avtorskih pravic.

Agencija Evropske unije za temeljne pravice ali katera koli oseba, ki deluje v njenem imenu, ne prevzema odgovornosti za morebitno uporabo informacij, navedenih v nadaljevanju.

Luxembourg: Urad za publikacije Evropske unije, 2021

Print	ISBN 978-92-9474-987-1	doi:10.2811/50987	TK-02-20-200-SL-C
PDF	ISBN 978-92-9474-951-2	doi:10.2811/547346	TK-02-20-200-SL-N

Fotografije:

str. 3, 9, 10, 14, 20, 22: © Evropska komisija

str. 13, 19: © FRA

str. 16: © Stephan Köperl, Sylvia Winkler

# Kazalo

<b>1. ZAKAJ JE LISTINA POMEMBNA NA NACIONALNI IN LOKALNI RAVNI .....</b>	<b>3</b>
<b>2. DODANA VREDNOST LISTINE TER NJENA UPORABA NA NACIONALNI IN LOKALNI RAVNI .....</b>	<b>6</b>
2.1 LISTINA IN VLOGA NACIONALNIH SODIŠČ .....	7
2.2 LISTINA IN USTAVNA PRESOJA NACIONALNE ZAKONODAJE .....	8
2.3 LISTINA TER RAZLAGA NACIONALNEGA IN EVROPSKEGA PRAVA .....	10
2.4 VLOGA LISTINE PRI OBLIKOVANJU NACIONALNE ZAKONODAJE IN POLITIK .....	11
2.5 NEPOSREDNI HORIZONTALNI UČINEK LISTINE .....	13
2.6 LISTINA V STRATEŠKIH PRAVDNIH POSTOPKIH .....	14
2.7 UPORABA LISTINE V RAZISKAVAH, V CIVILNI DRUŽBI IN ZA OZAVEŠČANJE O PRAVICAH .....	15
<b>3. GLAVNE OVIRE ZA CELOVITEJŠO UPORABO LISTINE .....</b>	<b>18</b>
3.1 RAZŠIRITEV PODROČJA UPORABE LISTINE? DEJANSKE RAZMERE .....	20
3.2 OMEJENO USPOSABLJANJE O LISTINI .....	21
3.3 OMEJENE POLITIKE V ZVEZI Z LISTINO IN IZMENJAVA IZKUŠENJ Z NJO .....	22
<b>MNENJA AGENCIJE FRA .....</b>	<b>24</b>
<b>KONČNE OPOMBE .....</b>	<b>27</b>



# 1.

## ZAKAJ JE LISTINA POMEMBNA NA NACIONALNI IN LOKALNI RAVNI



**„Listina je velik dosežek. Z njo smo se dogovorili o sklopu skupnih vrednot in temeljnih pravic, ki so vodilo za naše ukrepe. Listina je simbol naše skupne evropske identitete in zavedanja, da smo vsi del skupnosti vrednot, kjer se spoštujejo temeljne pravice ter prevladujeta demokracija in pravna država.“**

Věra Jourová, podpredsednica za vrednote in preglednost, Evropska komisija, **nagovor** na konferenci ob obletnici Listine z naslovom Making the EU Charter a reality for all (Uresničevanje Listine EU za vse), ki so jo 12. novembra 2019 organizirali Evropska komisija, finsko predsedstvo Sveta EU in agencija FRA.

Listina EU o temeljnih pravicah (v nadaljnjem besedilu: Listina) osebam, ki živijo v EU, zagotavlja posebne pravice. To je listina Evropske unije o človekovih pravicah, ki zavezuje institucije EU v vseh okoliščinah. Države članice so zavezane k spoštovanju Listine samo, kadar „izvajajo pravo Unije“ (člen 51 Listine)<sup>1</sup>. Ker zakonodaja EU neposredno ali posredno močno vpliva na oblikovanje zakonodaje in politik na nacionalni in lokalni ravni, je Listina pomembno orodje za nacionalne sodnike, zakonodajalce in upravne uslužbenke v številnih okoliščinah.

Listina je začela veljati 1. decembra 2009. Prenovila je kulturo temeljnih pravic v institucijah EU in okrepila prizadevanja na področju človekovih pravic po vsej EU (glejte okvir EU in Listina). Nasprotno pa države članice Listino uporabljajo precej manj. Razlogi za to so številni in so analizirani v **poglavju 3**.

Čeprav velja že desetletje, več kot polovica anketirancev v raziskavi Eurobarometer še nikoli ni slišala za Listino, kaj šele za njen pomen. Leta 2019 se velika večina prebivalstva (72 %) ni zdela dobro obveščena o Listini. Šest vprašanih od desetih (60 %) je želelo dobiti več informacij o njeni vsebini<sup>2</sup>. Pri tem še bolj vzbuja skrb, da izmenjave mnenj s strokovnimi delavci in posvetovanja, opravljena za namene te osrednje teme, kažejo, da se zdi dodana vrednost Listine številnim delavcem v pravni stroki še vedno nejasna. Med njimi so odvetniki, sodniki ter predstavniki nacionalnih institucij za človekove pravice (NHRI) in organizacij civilne družbe, specializiranih za človekove pravice.

To je velik izziv, saj je Listina po podatkih Evropske komisije „najučinkovitejša in resnično vpliva na življenja ljudi, ko jo uporabljajo v celotni verigi izvrševanja“<sup>3</sup>. Izvajanje prava Unije je v okviru pravnega sistema EU decentralizirano in je močno odvisno od držav članic, saj te v skladu s Pogodbama EU „sprejemajo vse splošne ali posebne ukrepe, potrebne za zagotovitev izpolnjevanja obveznosti, ki izhajajo iz Pogodb ali aktov institucij Unije“<sup>4</sup>.

Nacionalni pravni sistemi nalagajo precejšen del bremena izvajanja prava EU regionalnim in lokalnim oblastem<sup>5</sup>. Zato morajo biti lokalne in regionalne uprave dobro seznanjene z Listino in njenimi posledicami. Že v uradnih pojasnilih k Listini je poudarjeno, da se Listina „uporablja za centralne organe in regionalne ali lokalne organe ter za javne organizacije pri njihovem izvajanju prava Unije“<sup>6</sup>. Zato morajo odgovornost za izvajanje Listine prevzeti tudi lokalne in regionalne uprave.

## EU in Listina

Ta osrednja tema se osredotoča na uporabo Listine na nacionalni ravni, vendar Listina enako obravnava tudi EU. V nasprotju z državami članicami Listina dejansko vedno in v vseh okoliščinah zavezuje institucije, organe, urade in agencije EU, tudi kadar delujejo zunaj pravnega okvira EU\*.

Evropska komisija je leta 2010 predstavila *Strategijo za učinkovito izvajanje Listine o temeljnih pravicah v Evropski uniji (COM(2010) 573)*. Deset let pozneje, po začetku veljavnosti Lizbonske pogodbe, so vse institucije EU sprejele ukrepe za zmanjšanje tveganja, da bi katera koli zakonodaja EU negativno vplivala na pravice, ki jih je zagotovila Listina.

Vzporedno s tem je Sodišče Evropske unije razvilo pomemben profil temeljnih pravic. To je širša javnost spoznala, ko je bila leta 2014 zavrnjena zakonodaja EU, in sicer direktiva EU o hrambi podatkov, ker so nekatere njene določbe kršile Listino\*\*. Število primerov, ko se Sodišče Evropske unije sklicuje na Listino, se je dramatično povečalo – s 27 leta 2010 na 371 leta 2019\*\*\*. To je pokazatelj, da postaja Listina standard, ki se v sodstvu redno uporablja. Zaradi vse večje uporabe pred sodiščem EU je vse pomembnejša tudi za nacionalna sodišča.

Zakonodajni organ EU je okrepil tudi varstvo temeljnih pravic v zakonodaji EU. To dokazujejo direktiva o pravicah žrtev, direktiva o boju proti spolni zlorabi in spolnemu izkoriščanju otrok ter otroški pornografiji in nedavno sprejeta direktiva o žvižgačih. Tudi politika EU se je pogosteje izrecno sklicevala na temeljne pravice. Primeri vključujejo Okvir EU za nacionalne strategije vključevanja Romov

do leta 2020 ali kodeks ravnanja za odpravo sovražnega govora na spletu iz leta 2016.

Poleg tega je bila članu Evropske komisije naložena izrecna in posebna odgovornost za spremljanje uporabe Listine. V sedanji Komisiji ima to nalogo podpredsednica Věra Jourová, ki letno poroča o uporabi Listine. Delovna skupina Sveta EU za temeljne pravice, državljanske pravice in prosto gibanje oseb je leta 2009 postala stalna skupina, sklepi Sveta o Listini iz leta 2019 pa so jo zavezali k letnemu dialogu o Listini. Svet je sprejel tudi **Smernice o metodoloških fazah, ki so potrebne za preverjanje združljivosti predlogov pripravljanih teles Sveta s temeljnimi pravicami**.

V prihodnje bo še več tovrstnih aktivnosti. Na notranji ravni je Komisija napovedala, da bo leta 2020 revidirala svojo strategijo Listine, na zunanji pa še vedno manjka pristop EU k Evropski konvenciji Sveta Evrope o človekovih pravicah, ki bi EU postavil pod zunanji nadzor stanja človekovih pravic.

\* *Sodba Sodišča Evropske unije v združenih zadevah od C-8/15 do C-10/15 P, Ledra Advertising Ltd in drugi proti Evropski komisiji in Evropski centralni banki, 20. september 2016, točka 67.*

\*\* *Sodba Sodišča Evropske unije v združenih zadevah C-293/12 in C-594/12, Digital Rights Ireland ter Seitlinger in drugi, 8. april 2014.*

\*\*\* *Glede na podatke, ki jih je Sodišče Evropske unije predložilo agenciji FRA, ta številka vključuje sklicevanja Sodišča (123 sodb in 53 sklepov) in Splošnega sodišča (155 sodb in 40 sklepov).*

Odbor regij EU je že leta 2014 poudaril, da se vrednote EU najbolje „spoštujejo pri svojem viru“. Dodal je, da „je zato pomembno okrepiti ozaveščenost in potencial [lokalnih in regionalnih oblasti] ter civilne družbe za ohranjanje pravne države in temeljnih pravic“<sup>7</sup>. S krepitvijo prispevkov lokalnih in regionalnih akterjev k skupnemu varstvu pravic se lahko to varstvo poveča<sup>8</sup>. Zagotavljanje pravic na lokalni ravni bo pomagalo „zapolniti vrzeli med načelnim okvirom temeljnih pravic in izidi na področju temeljnih pravic v praksi“<sup>9</sup>. Včasih se na Listino dejansko sklicuje tudi na lokalni ravni. Primer za to je madridski akcijski načrt za človekove pravice (2017–2019)<sup>10</sup>. Glede na to, da lokalne in regionalne oblasti zagotavljajo storitve, povezane s številnimi področji, ki neposredno vplivajo na posameznikovo uživanje človekovih pravic, je Listina zelo pomembna tudi na lokalni ravni<sup>11</sup>. Za delitev odgovornosti pri tem sta potrebna sodelovanje in usklajevanje med oblastmi na nacionalni, regionalni in lokalni ravni.

Zato se ta osrednja tema osredotoča na uporabo Listine na nacionalni in lokalni ravni. Ocenjuje njeno dodano vrednost (**poglavje 2**) in proučuje trenutne ovire, da bi v celoti raziskala njene možnosti (**poglavje 3**). Osrednja tema se konča z mnenji o tem, kako izboljšati uporabo Listine, s poudarkom na zakonodajalcih in oblikovalcih politik, sodnikih in odvetnikih ter akterjih civilne družbe po vsej EU.

## AKTIVNOST AGENCIJE FRA

# Zagotavljanje pomoči in strokovnega znanja predsedstvom EU

V zadnjih letih je agencija FRA pomagala predsedstvom EU pri uporabi Listine. Organizirala je na primer informativne dogodke za javne uslužbence predstavništev držav članic v Bruslju v sodelovanju s pravno službo Sveta EU in obsežna usposabljanja za javne uslužbence vseh ministrstev v prestolnicah.

Delovna skupina Sveta za temeljne pravice, državljanske pravice in prosto gibanje oseb je v okviru avstrijskega predsedovanja prvo neformalno srečanje namenila izvajanju Listine. Agencija je zagotovila svoj prispevek. Podobno je to storila na drugem neformalnem srečanju Delovne skupine Sveta za temeljne pravice, državljanske pravice in prosto gibanje oseb v času finskega predsedovanja, ki je bilo posvečeno razsežnosti temeljnih pravic na področju hibridnih groženj, kot so manipuliranje

z informacijami, ciljno usmerjanje na logistične pomanjkljivosti dobaviteljev energije, izsiljevanje z biotehnoškimi grožnjami, spodkopavanje demokratičnih institucij itd.

Vsa predsedstva EU so pri pripravi letnih sklepov Sveta o Listini uporabila podatke agencije FRA. Svet v sklepih iz leta 2019 „[p]ozdravlja delo Agencije, posebej posvečeno Listini“. Agencijo FRA spodbuja tudi, naj „še naprej razvija orodja in usposabljanje, tudi za delavce v pravni stroki, pa tudi podpira države članice ter institucije ter organe in agencije EU pri izvajanju Listine ter spodbujanju kulture ravnanja, združljivega s temeljnimi pravicami, po Uniji“<sup>\*</sup>.

*\* Svet Evropske unije, Sklepi o Listini o temeljnih pravicah deset let kasneje: stanje in nadaljnje delo, sprejeto 7. oktobra 2019, točka 19.*

# 2.

## DODANA VREDNOST LISTINE TER NJENA UPORABA NA NACIONALNI IN LOKALNI RAVNI

Listina je nov in močan instrument na področju človekovih pravic. Kot del primarne zakonodaje EU ima „enako pravno veljavnost kot Pogodbi [EU]“<sup>12</sup>. Uživa široko in trdno legitimnost, saj jo je pripravila večstranska evropska konvencija, sestavljena iz 62 članov, od katerih je bilo približno dve tretjini poslancev Evropskega parlamenta in nacionalnih parlamentov. Zaradi medvladnih konferenc je bil pristop bolj odprt in preglednejši od klasičnega modela spreminjanja pogodbe<sup>13</sup>. Listina „je izraz demokratično doseženega političnega soglasja na najvišji ravni glede tega, kaj je treba danes upoštevati kot seznam jamstev temeljnih pravic [EU]“<sup>14</sup> in prispeva k splošnemu spodbujanju človekovih pravic iz vsaj štirih razlogov:

- **je nadnacionalna.** Listina ima kot vir nadnacionalnega prava EU neposrednejši in močnejši učinek na nacionalni ravni kot mednarodno pravo s področja človekovih pravic. Načelo primarnosti pomeni, da se nacionalno pravo v danem primeru ali okoliščinah ne sme uporabiti, če ni popolnoma skladno z Listino. Nacionalni ali lokalni sodniki in javni uslužbenci postanejo v nekem smislu sodniki ali javni uslužbenci EU, kadar delujejo na vse večjem področju uporabe prava EU. Zagotoviti morajo, da nacionalno pravo ne krši uporabe Listine;
- **povečuje prepoznavnost temeljnih pravic.** V primerjavi s skupnimi načeli prava EU, ki od 60. let prejšnjega stoletja postopoma izhajajo iz sodb Sodišča Evropske unije, je prednost Listine ta, da gre za pisni seznam temeljnih pravic, kar povečuje njihovo prepoznavnost in dostopnost. To je lahko v navdih delavcem v pravni stroki na nacionalni ravni, zlasti v zvezi s pravicami, ki jih njihove nacionalne ustave ne zagotavljajo z izrecnimi določbami;
- **njeno besedilo je sodobno in obsežnejše od nacionalnega in mednarodnega prava.** Glede na to, da je Listina mlad instrument, je upoštevala novi razvoj dogodkov. To se odraža v nekaterih pravicah iz Listine – na primer pravici do varstva potrošnikov (člen 38) ali pravici do gospodarske pobude (člen 16). Listina združuje civilne in politične pravice s socialnimi in ekonomskimi pravicami v enotnem pravno zavezujočem besedilu, ki presega izrecno besedilo številnih ustav držav članic. Nacionalno ustavno ali mednarodno pravo že izrecno odraža nekatere, vendar ne vseh, obveznosti, ki izhajajo iz Listine;
- **je značilna za EU.** Listina kot listina EU o človekovih pravicah vključuje številne pravice, ki so značilne za EU in kot take niso bile vključene v nacionalno ali mednarodno pravo. Primeri vključujejo pravico do naslavljanja peticij na Evropski parlament (člen 44), pravico dostopa do dokumentov EU (člen 42), pravico do predložitve primerov nepravilnosti evropskemu varuhu človekovih pravic (člen 43) ter pravico do svobode gibanja in prebivanja (člen 45).



Ob upoštevanju tega ima Listina pomembno vlogo na nacionalnih sodiščih (**oddelek 2.1**), pri ugotavljanju skladnosti nacionalne zakonodaje z ustavnim pravom (**oddelek 2.2**) ali razlaganju nacionalnega prava ali prava EU (**oddelek 2.3**), pri nacionalnem oblikovanju zakonodaje in politik (**oddelek 2.4**) ter celo v razmerjih med zasebnimi strankami (**oddelek 2.5**).

Navedene zadeve in primeri so iz leta 2019. Predhodni primeri so navedeni v poglavjih, namenjenih Listini, v prejšnjih izdajah letnega **poročila agencije FRA o temeljnih pravicah**.

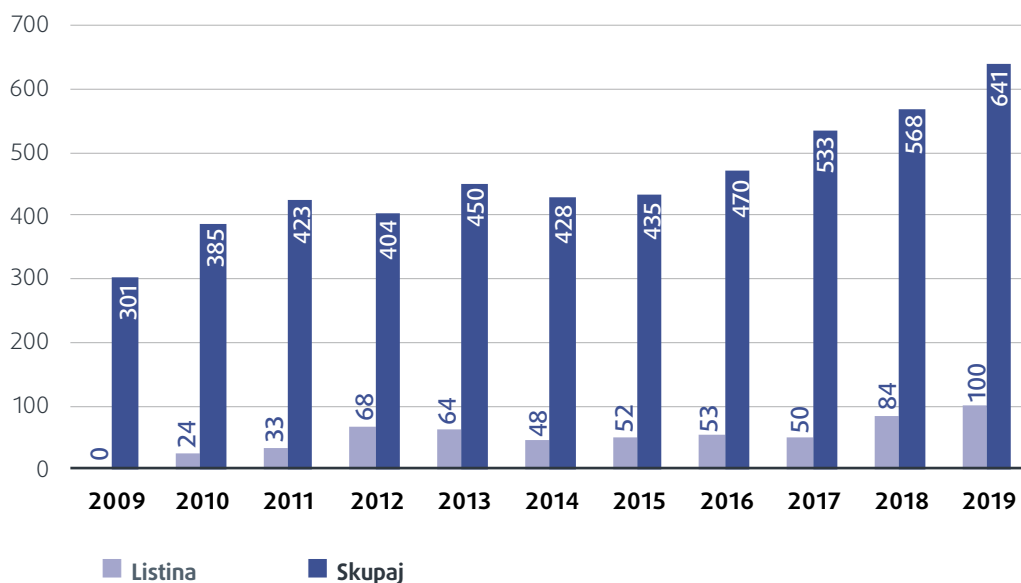
## 2.1 LISTINA IN VLOGA NACIONALNIH SODIŠČ

Glede na podatke in dokaze, ki jih je agencija FRA zbrala v preteklih letih (slika 1), nacionalna sodišča vse pogosteje uporabljajo Listino kot ustrezen pravni vir. Sklicevanja na Listino v sklepih nacionalnih sodišč so vse pogostejša in bolj poglobljena.

Poleg tega nacionalna sodišča uporabljajo Listino, ko se za razlago obračajo na Sodišče Evropske unije. Med letoma 2009 in 2019 so nacionalna sodišča Sodišču Evropske unije poslala 5 038 zahtevkov za predhodno odločanje. Med temi jih je 576 (več kot 11 %) vsebovalo vprašanja v zvezi z Listino. Ta delež se v zadnjem desetletju ni pomembneje spreminjal.

Sodišče Evropske unije vedno manj zahtevkov v zvezi z Listino, ki jih prejme za predhodno odločanje, obravnava kot nedopustne<sup>15</sup>. To med drugim kaže na jasno krivuljo učenja med nacionalnimi sodniki pri odločanju, ali se Listina v dani zadevi uporablja ali ne. Sodniki so čedalje bolj seznanjeni z njenim področjem uporabe. Izrazitejša uporaba Listine v sodstvu bo verjetno vplivala tudi na drugi dve veji oblasti, upravno in zakonodajno.

**SLIKA 1: UPORABA LISTINE V ZAHTEVKIH ZA PREDHODNO ODLOČANJE, KI JIH NACIONALNA SODIŠČA POŠLJEJO SODIŠČU EVROPSKE UNIJE**



Opomba: Delež zahtevkov za predhodno odločanje, ki omenjajo Listino, se giblje od 6 % (2010) do 17 % (2012). V povprečju je v obdobju 2010-2019 ta delež znašal 12 %.

Vir: podatki, ki jih je agenciji FRA predložilo Sodišče Evropske unije, 2020

Ni nujno, da nacionalna sodišča pred uporabo Listine zadevo predložijo Sodišču Evropske unije ali nacionalnemu višjemu sodišču. Pravo EU dejansko zahteva, da vsi nacionalni sodniki delujejo kot sodniki EU. Nacionalna sodišča v sodelovanju s Sodiščem „izpolnjujejo nalogo, ki jim je skupno dodeljena za zagotavljanje spoštovanja prava pri razlagi in uporabi Pogodb“<sup>16</sup>. Kot je navedlo upravno sodišče vojvodstva v Vroclavu na **Poljskem**: „Široko področje uporabe Listine [...] pomeni, da upravna sodišča pridobivajo vlogo ustavnih sodišč EU, ki preverjajo skladnost notranjega prava ne le s pravom EU, temveč tudi s temeljnimi pravicami, ki jih priznava sistem EU.“<sup>17</sup>.

Nacionalna sodišča morajo namreč pogosto razlagati nacionalno zakonodajo ali proučiti upravne sklepe, ne da bi pri tem sodelovalo Sodišče Evropske unije. Junija 2019 je na primer **avstrijsko** ustavno sodišče ugotovilo, da je upravni sklep glede azila kršil člen 47(2) Listine v zvezi s pravico do nepristranskega sodišča<sup>18</sup>. Na **Finskem** je vrhovno sodišče na podlagi Listine svetovalo vladi v zadevi v zvezi s tem, ali je oseba mogoče izročiti Turčiji brez tveganja kršitve človekovih pravic. Pri tem se je sklicevalo na varstvo v primeru izročitve, kot določa člen 19 Listine<sup>19</sup>.

## 2.2 LISTINA IN USTAVNA PRESOJA NACIONALNE ZAKONODAJE

Pomembna, a redkejša uporaba Listine pred nacionalnimi sodišči vključuje ustavno presojo<sup>20</sup>. **Nemško** ustavno sodišče je 6. novembra 2019 v zvezi s tem izdalo prelomno sodbo. Prvič se je odločilo, da uporabi Listino kot ustrezn standard za ustavno presojo na področjih, ki so popolnoma usklajena s pravom EU<sup>21</sup>. Zadeva se je nanašala na direktorico, ki je bila intervjuvana v televizijski oddaji z naslovom Dismissal: The dirty practices of employers (Odpuščenje: umazane prakse delodajalcev). Nemška radiotelevizijska družba NDR je posnela del oddaje in jo naložila pod enakim naslovom. Ob vnosu imena pritožnice v iskalnik Google je bila povezava do te vsebine prikazana med najpomembnejšimi rezultati iskanja.

Upravljavca iskalnika je zavrnil pritožnično zahtevo, naj mesto odstrani iz zadetkov iskanja. Ta je nato vložila tožbo pri višjem deželnem sodišču, vendar jo je zavrnilo. Zato je vložila ustavno pritožbo, v kateri je trdila, da so bile kršene njene splošne osebne pravice in pravica do informacijske zasebnosti. Z vidika utemeljenosti pritožba ni bila uspešna. Ustavno sodišče je sklenilo, da je nižje sodišče izvedlo potrebno tehtanje, pri čemer je upoštevalo tako varstvo osebnostnih pravic pritožnice kot svobodo gospodarske pobude upravljavca iskalnika.

### AKTIVNOST AGENCIJE FRA

## Kaj se dogaja na nacionalni ravni? Redno zbiranje podatkov agencije FRA o uporabi Listine

Evropska komisija je leta 2012 države članice pozvala, naj poročajo o nacionalnih zadevah, ki se sklicujejo na Listino. Od 27 držav članic jih je odgovorilo 15. Komisija je agencijo FRA pozvala, naj analizira sodbe. Agencija od leta 2013 zbira nacionalne zadeve v zvezi z Listino, o katerih odločajo višja nacionalna sodišča. Zbiranje podatkov poteka v okviru večdisciplinarne raziskovalne mreže agencije FRANET.

Analiza je vsako leto objavljena v posebnem poglavju letnega poročila o temeljnih pravicah, in to je eno od najpogosteje prenesenih poglavij tega poročila\*. Poleg nacionalne sodne prakse poglavje obravnava tudi uporabo Listine v zakonodajnem postopku (na primer uporabo Listine v primerih ocene učinka predlogov zakonov) in parlamentarnih razpravah. Sklicuje se na obetavne prakse v zvezi z uporabo Listine na nacionalni ravni in ustrezno strokovno literaturo o Listini.

Agencija FRA uporablja to dokazno podlago tudi pri drugih dejavnostih. Na zahtevo Evropskega parlamenta je na primer izdala mnenje **Challenges and opportunities for the implementation of the Charter of Fundamental Rights** (Izzivi in priložnosti za izvajanje Listine o temeljnih pravicah).

\* V poročilu o temeljnih pravicah za leto 2020 ta osrednja tema – ki je objavljena kot poglavje v letošnjem glavnem poročilu – nadomešča običajno poglavje Listine.

V zadevi pa je bila sodišču dana možnost, da opredeli svoj ustrezeni standard presoje v okviru prava EU. Kadar je področje v celoti usklajeno s pravom EU, ustrezeni standard presoje ne izhaja iz nemških temeljnih pravic, ampak samo iz temeljnih pravic EU<sup>22</sup>. Sodba odpira novo poglavje, ki ustavnemu sodišču dopušča dejavno vlogo na področju temeljnih pravic EU, strankam pa omogoča, da začnejo razpravo v zvezi z Listino pred sodiščem v Karlsruheju<sup>23</sup>.

Ustavno sodišče je v drugi sodbi istega dne razsodilo, da so na področjih, ki niso popolnoma usklajena s pravom EU, standard ustavne presoje nacionalne človekove pravice, obenem pa je menilo, da je treba nacionalne človekove pravice razlagati z vidika Listine<sup>24</sup>.

Ustavna sodišča iz drugih držav članic Listino poleg nacionalnega ustavnega prava občasno uporabljajo tudi pri presoji nacionalne zakonodaje. **Hrvaško** ustavno sodišče se je na primer sklicevalo na Listino, ko je bilo zaproseno za oceno ustavnosti določb zakona o javnih naročilih. Sodišče je Listino priznalo kot ustrezen standard in poudarilo, da so javna naročila v sodni pristojnosti EU, zato „je treba pri uporabi določb, ki jih urejajo, bodisi neposredno z zakoni EU bodisi z nacionalno izvedbeno zakonodajo, upoštevati temeljne pravice, ki jih zagotavlja Listina“<sup>25</sup>.

Na **Portugalskem** je ustavno sodišče obravnavalo postopek za poseben dostop obveščevalnih uradnikov portugalske notranje obveščevalne službe in portugalske zunanje obveščevalne službe do telekomunikacijskih in internetnih podatkov. Čeprav je sodišče formalno proučilo zadevni zakon glede na ustavo, se je sklicevalo tudi na Listino, zadevno zakonodajo EU in sodno prakso Sodišča Evropske unije. Sodišče je poudarilo, da „mora upoštevati temeljne pravice, opredeljene v Listini“, in Evropsko konvencijo o človekovih pravicah (EKČP) ter „razlago glede njihove uporabe s strani pristojnih organov, zlasti Sodišča Evropske unije in Evropskega sodišča za človekove pravice“<sup>26</sup>.



**„Državljeni morajo biti prepričani, da bodo povsod na velikem območju brez notranjih meja, tj. v Evropski uniji, na območju svobode, varnosti in pravice, njihove temeljne pravice po pravu EU učinkovito zaščitene. To je vloga Listine. Deluje kot ustavni cement, ki trajnostno povezuje pravno ureditev EU.“**

Koen Lenaerts, predsednik Sodišča Evropske unije, pogovor z agencijo FRA na konferenci ob obletnici Listine z naslovom **Making the EU Charter a reality for all** (Uresničevanje Listine EU za vse), ki so jo 12. novembra 2019 organizirali Evropska komisija, finsko predsedstvo Sveta EU in agencija FRA.

## 2.3 LISTINA TER RAZLAGA NACIONALNEGA IN EVROPSKEGA PRAVA

Kot je razvidno iz zgornjih primerov, se presoje nacionalne zakonodaje pogosto ne izvajajo neposredno glede na Listino, temveč glede na sekundarno pravo EU, kot se razlaga ob upoštevanju Listine. Na **Irskem** je moralo na primer višje sodišče odločiti, ali so določbe zakona o hrabi komunikacijskih podatkov iz leta 2011 skladne s členom 15(1) Direktive 2002/58/ES o obdelavi osebnih podatkov in varstvu zasebnosti na področju elektronskih komunikacij, ob upoštevanju členov 7 in 8 ter člena 52(1) Listine<sup>27</sup>. Podobno je vrhovno sodišče v **Sloveniji** proučevalo določbo nacionalnega upravnega akta glede na direktivo EU o postopkih v povezavi s členoma 4 in 47 Listine<sup>28</sup>.

V **Litvi** je ustavno sodišče obravnavalo zadevo, ki je primerljiva z zadevo *Coman*, o kateri je Sodišče Evropske unije odločilo leta 2018<sup>29</sup>. Šlo je za vprašanje, ali je treba istospolne zakonske zveze, sklenjene v drugi državi članici, priznati ali ne. Beloruski državljani se je na Danskem poročil z istospolnim litovskim državljanom in zaprosil za začasno dovoljenje za prebivanje v Litvi na podlagi združitve družine<sup>30</sup>. Ustavno sodišče je zakon o pravnem položaju tujcev razlagalo z vidika direktive EU o prostem gibanju ter tako upoštevalo člene 7 (spoštovanje zasebnega in družinskega življenja), 21 (prepoved diskriminacije) in 45 (svoboda gibanja) Listine.

Kadar nacionalna sodišča uporabljajo zakonodajo EU ali v skladu z njo razlagajo nacionalno zakonodajo, Listina zagotavlja smernice za razlago.

Na **Nizozemskem** je na primer oddelek za upravno pristojnost državnega sveta obravnaval prošnje za azil v primeru homoseksualnega para iz Rusije. Pojavilo se je vprašanje, ali je treba v skladu z ustreznimi direktivami EU zadevo obravnavati na drugi stopnji. Sodišče Evropske unije je v odgovoru na predhodna vprašanja, ki jih je oddelek naslovil nanj, ugotovilo, da člena 47 in 18 niti člen 19(2) Listine ne zahtevajo samodejnega odložilnega učinka za pritožbe zoper sodbe, izdane na prvi stopnji, s katerimi je bil potrjen sklep o zavrnitvi prošnje za mednarodno zaščito in naložena obveznost vrnitve. Edina zahteva je obstoj pravnega sredstva pred sodnim organom. Na podlagi te sodbe Sodišča Evropske unije je državni svet potrdil, da je nizozemska praksa v skladu s pravom EU<sup>31</sup>.

V **Sloveniji** je vrhovno sodišče pojasnilo rok za vložitev odškodninskih zahtevkov v skladu z Uredbo (ES) št. 889/2002 o odgovornosti letalskih prevoznikov v primeru nesreč. Sklicevalo se je na člen 47 Listine<sup>32</sup>.



**„Veliko stvari v nacionalni zakonodaji je nejasnih, pri čemer ne vemo, kako daleč bi moralo iti, ali pa vemo, da v zakonodaji obstajajo vrzeli. [...] Poleg tega vidimo, da je zakonodaja na nekaterih mestih slaba ali neskladna z Listino in da je še veliko prostora za izboljšave.“**

Max Schrems, aktivist na področju varstva podatkov, pogovor z agencijo FRA na konferenci ob obletnici Listine z naslovom *Making the EU Charter a reality for all* (Uresničevanje Listine EU za vse), ki so jo 12. novembra 2019 organizirali Evropska komisija, finsko predsedstvo Sveta EU in agencija FRA.

### AKTIVNOST AGENCIJE FRA

## Charterpedia – osrednje vozlišče za informacije, povezane z Listino

Charterpedia je spletna **baza podatkov** evropske (Sodišča Evropske unije in Evropskega sodišča za človekove pravice) in nacionalne sodne prakse, ki uporablja Listino. Trenutno vsebuje približno 1 000 zadev. Po sodni praksi je mogoče iskati po več merilih, vključno s pravico iz Listine in državo. Za vsako pravico iz Listine so navedeni tudi ustrezne določbe v ustavah držav članic EU ter ustrezna zakonodaja EU in mednarodni pravni dokumenti.

Poleg tega agencija FRA zbira **znanstvena sklicevanja** na Listino, tudi v manj razširjenih jezikih, in sklicevanja na uporabo Listine v **parlamentarnih razpravah**. Leta 2020 bodo v bazo Charterpedia vključene informacije o uporabi Listine v nacionalnih zakonodajnih postopkih. Podatke za bazo Charterpedia zbira mreža FRANET, večdisciplinarna raziskovalna mreža agencije FRA v vseh državah članicah EU.

## 2.4 VLOGA LISTINE PRI OBLIKOVANJU NACIONALNE ZAKONODAJE IN POLITIK

Nacionalni zakonodajalci in oblikovalci politik imajo veliko odgovornost pri prenosu zakonodaje EU ali oblikovanju in izvajanju politik, ki uveljavljajo politike EU. Zagotoviti morajo, da nacionalni ukrepi spoštujejo obveznosti, ki izhajajo iz Listine. Če nacionalni ukrep spada na področje uporabe prava EU, bi morali oceniti njegov morebitni učinek na pravice, zagotovljene z Listino, da bi se izognili vsakršnemu tveganju kršitve prava EU. Vendar nacionalne postopkovne norme o ocenah učinka in določbe o pravnem nadzoru v postopku priprave zakonodaje le redko izrecno navajajo Listino kot ustrezen standard<sup>33</sup>. Obstajajo pa izjeme, kot je razvidno iz primera Finske (glejte okvir Obetavne prakse).

Organizacije, ki lahko uporabljajo Listino pri proučevanju učinkov zakonodajnih predlogov, vključujejo sodne organe ali organe, ki delujejo kot sodišča, parlamentarne odbore, pravne oddelke na ministrstvih, upravne službe parlamentov, varuhe človekovih pravic, nacionalne institucije za človekove pravice in nevladne organizacije. Opozarjajo lahko na morebitne kršitve Listine in predlagajo, kako bi lahko zakonodaja ali politike proaktivno spodbujale uporabo pravic iz Listine v danih okoliščinah.

Agencija FRA je leta 2019 opravila pogovore z nacionalnimi institucijami za človekove pravice v državah članicah EU, da bi zbrala podrobne informacije o njihovem položaju in delu po vsej EU. Med drugim jo je zanimalo, kako pri svojem delu uporabljajo Listino. Izkazalo se je, da Listino največ uporabljajo pri svetovanju vladam<sup>34</sup>. Poleg tega nevladne organizacije Listino uporabljajo tudi pri podajanju pripomb na zakonodajne predloge.

Nevladna organizacija za brezplačno pravno svetovanje na **Irskem** je na primer Listino navedla na parlamentarni obravnavi skupnega odbora irskega parlamenta za pravosodje in enakost. Izrazila je zaskrbljenost, da zakonodajni predlog o zakonsko določenih nadomestilih za kršitve pravice do obravnave v razumnem roku v skladu s členom 6 Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin ni zadostno upošteval člena 47 Listine EU o temeljnih pravicah<sup>35</sup>.

V **Avstriji** je organizacija Amnesty International uporabila isti člen Listine v pravnem mnenju glede zakona o ustanovitvi zvezne agencije za storitve oskrbe in podpore za migrante<sup>36</sup>.

Na **Švedskem** so z javno raziskavo med drugim ocenjevali, ali bi lahko predlagana zakonodaja pogojevala javno financiranje organizacij civilne družbe glede na to, ali so te v skladu s „temeljnimi vrednotami švedske družbe“<sup>37</sup>. V končnem poročilu raziskave je bilo ugotovljeno, da se takšna oblika pogojenosti ne sme šteti za kršitev pravice do svobode združevanja, kot je zapisano v členu 12(1) Listine<sup>38</sup>.

### OBETAJOČA PRAKSA

## Memorandum o razlagi in uporabi Listine

**Finsko** ministrstvo za pravosodje je leta 2016 pripravilo memorandum o razlagi in uporabi Listine EU. Memorandum je temeljil na smernicah, pripravljenih na Nizozemskem\*.

Finski memorandum je bil namenjen boljšemu poznavanju Listine med javnimi uslužbenci ter spodbujanju in vključevanju njene dejavne uporabe v upravo. Vendar se je od prvotne izdaje memoranduma leta 2016 sodna praksa sodišč EU o Listini razvila ob vse večji ozaveščenosti o pomenu temeljnih pravic EU.

Trenutno se zdi, da je največja potreba bolj praktična pomoč pri določanju področja uporabe Listine in iskanju ravnovesja med številnimi pravicami. Ministrstvo za pravosodje je zato leta 2019 memorandum posodobilo, da bi zagotovilo dodatno pomoč pri obravnavi uporabnosti Listine in upravičilo njene omejitve.

\* *Nizozemsko ministrstvo za notranje zadeve bo leta 2020 razne nizozemske smernice vključilo v celovit priročnik o ustavni presoji osnutka zakonodaje. Vsi ti instrumenti so na voljo [na spletu](#).*

Na **Nizozemskem** je vlada državni svet zaprosila, naj prouči izvedljivost uvedbe možnosti pridobitve dela fiksnega plačila upraviteljem sistemskih bank za predhodna tri leta, če je banka prejela državno pomoč<sup>39</sup>. Državni svet je vladi svetoval, naj tega ne stori. Navedel je, da bi bil tak odbitek od dela plačila, ki ni odvisen od uspešnosti upravitelja, v nasprotju z lastninsko pravico iz člena 17 Listine in svobodo gospodarske pobude iz člena 16 Listine.

V **Litvi** je oddelek za evropsko pravo pri ministrstvu za pravosodje izrazil pomisleke v zvezi z Listino glede predloga zakona o spremembi zakona o volitvah v Evropski parlament<sup>40</sup>. Namen predloga zakona je bil uvesti novo določbo, ki bi določala, da je lahko ista oseba za poslanca Evropskega parlamenta izvoljena največ dvakrat zapored. Oddelek za evropsko pravo je poudaril, da je pravica vsakega državljana Evropske unije, da glasuje in kandidira na volitvah v Evropski parlament, določena v členu 39(1) Listine. Po njegovem mnenju iz osnutka predloga ni bilo jasno, zakaj bi bilo treba predlagano omejitev šteti za potrebno za zaščito splošnih interesov, ki jih priznava Unija.

Taki pregledi Listine na nacionalni ravni lahko prinesejo resnične spremembe. Državni svet v **Luksemburgu** (*Conseil d'Etat*) je proučil predlog zakona o spremembi zakona iz leta 2014 o postopku, ki se uporablja za nadnacionalno izmenjavo informacij v davčnih zadevah<sup>41</sup>. Menil je, da mora imeti luksemburški sodnik za zagotovitev skladnosti s členom 47 Listine širše pravice do nadzora in možnost odločitve o formalni veljavnosti zahtevka za izmenjavo informacij o davkih. Predlog zakona je bil ustrezno spremenjen.

Drug primer je iz **Litve**. Predlog zakona je določal, da tujcem iz držav, kjer je izbruhnila nalezljiva bolezen, ni dovoljeno vstopiti v državo, če ne dokažejo, da so bili preventivno zdravljeni za to bolezen<sup>42</sup>. Pravna služba pisarne parlamenta je poudarila, da člen 45 Listine določa pravico vsakega državljana EU do prostega gibanja in prebivanja na ozemlju držav članic. Poudarila je, da je treba pri omejevanju pravic iz Listine upoštevati načelo sorazmernosti. To vključuje upoštevanje narave in resnosti bolezni, njene nalezljivosti in drugih dejavnikov. Po oceni učinka je bil predlog zakona ustrezno spremenjen.



## 2.5 NEPOSREDNI HORIZONTALNI UČINEK LISTINE

Dolgo je potekala razprava glede tega, ali ima lahko Listina pravne učinke med zasebnimi strankami (tj. horizontalno)<sup>43</sup>. Jasno je bilo, da ima lahko Listina, tako kot drugo pravo Unije na splošno, neposredne učinke v smislu izključevanja nacionalne zakonodaje, ki je v nasprotju z določbo Listine. Vendar ni bilo jasno, ali bi to veljalo tudi v sporu med dvema zasebnima strankama.

Sodišče Evropske unije je v sodbi *Bauer in drugi* iz leta 2018 potrdilo, da to velja za nekatere določbe Listine. Na podlagi predhodne sodbe v zadevi *Edenberger* (o učinkih člena 21 Listine, prepoved diskriminacije)<sup>44</sup> je v sodbi velikega senata navedeno, da to, da „se nekatere določbe primarnega prava nanašajo zlasti na države članice, še ne izključuje možnosti, da se te lahko uporabljajo tudi v razmerjih med posamezniki“<sup>45</sup>. S tega vidika je Sodišče priznalo, da se pravica do plačanega letnega dopusta, kot je določena v členu 31(2) Listine, lahko uporablja horizontalno. Določbe Listine, ki so „že zaradi svojega obstoja zavezujoč[e] in nepogojn[e]“, ne veljajo le za delovanje organov javnega sektorja, ampak tudi v sporih med zasebnimi strankami<sup>46</sup>. Dejstvo, da je pravica vključena v poglavje IV Listine Solidarnost, v katerem je večina socialno-ekonomskih določb, torej ne pomeni, da se ne uporablja horizontalno.

To je pomembno tudi za nacionalna sodišča, kar dokazuje primer z **Malte**. Listina prej pred sodišči ni imela pomembne vloge. V zadevi je šlo za prisilno izseljenega najemnika<sup>47</sup>. Začasni ukrep za ustavitev prisilne izselitve je bil potem, ko je najemnik vložil zadevo na ustavnem sodišču, preklican na dan prisilne izselitve, ne da bi imel najemnik možnost poštenega postopka. Izjavil je, da so bile s postopkom kršene njegove temeljne pravice, varovane s členom 47 Listine (pravica do učinkovitega pravnega sredstva in nepristranskega sodišča). Trdil je, da imajo določbe Listine neposredni učinek, kar naj bi po njegovem mnenju pomenilo, da se nacionalne norme, ki so v nasprotju z Listino, ne uporabljajo. Dodal je še, da lahko neposredni učinek Listine vodi tudi do priznavanja pravic, ki niso na voljo po nacionalnem pravu.



Sodišče je obširno navedlo (na 11 straneh neposrednih navedb) strokovno literaturo in študijo Evropskega parlamenta, v kateri je bila analizirana vloga Listine, vključno z njenim (horizontalnim) neposrednim učinkom. Na koncu je sklenilo, da se „strinja z vložnikom, da je Listina danes del malteškega prava in da jo morajo malteška sodišča proučiti in uporabljati tako, kot uporabljajo katero koli drugo zakonsko pravo, ki ima neposreden učinek“<sup>48</sup>. Sodišče je ugotovilo, da se ta neposredni učinek lahko uporablja tudi horizontalno med zasebnima strankama.

## 2.6 LISTINA V STRATEŠKIH PRAVDNIH POSTOPKIH

Organizacije civilne družbe in drugi, ki delujejo na področju temeljnih pravic, kot so nacionalne institucije za človekove pravice, nevladne organizacije ali odvetniki, specializirani za človekove pravice, in drugi zagovorniki človekovih pravic, lahko Listino uporabljajo v vseh vidikih svojega vsakodnevnega dela. Med te spadajo strateški pravdni postopki, zagovorništvo, ozaveščanje, izobraževanje, spremljanje in raziskave<sup>49</sup>. Zaradi svoje nadnacionalne narave in izrecnega besedila je Listina pomembno orodje za strateške pravdne postopke. Primeri so pravica do varstva podatkov, pravica do varstva potrošnikov in pravica do poštenega sojenja.

Kadar koli se uporablja pravo EU, se lahko argumenti, ki temeljijo na Listini, uporabijo pred nacionalnimi sodišči, vendar je dostop tretjih oseb do sodišč odvisen od posameznega pravnega sistema in okoliščin. Nevladne organizacije uporabljajo Listino v stališčih *amicus curiae* (mnenjih prijateljev sodišča), predloženih nacionalnim sodiščem<sup>50</sup>. Tudi če je dostop tretjih oseb do Sodišča Evropske unije omejen, je delo nacionalnih organov za človekove pravice vplivalo na raznovrstne pomembne zadeve, o katerih je Sodišče Evropske unije odločilo v zadnjih nekaj letih.

Belgijsko združenje za varstvo potrošnikov je na primer sprožilo postopek v zadevi *Test Achats*, ki je leta 2011 privedel do razveljavitve delov direktive o enakem obravnavanju moških in žensk pri dostopu do blaga in storitev (2004/113/ES)<sup>51</sup>. Organizacije civilne družbe lahko Listino uporabljajo tudi v pravnih postopkih. V zadevi *Digital Rights Ireland* je nevladna organizacija Digital Rights izpodbijala zakonitost nacionalnih ukrepov za izvajanje direktive o hrambi podatkov. Na koncu je Sodišče Evropske unije direktivo razveljavilo<sup>52</sup>. Organizacije civilne družbe pogosto zagotavljajo odvetnike za obravnavo ključnih primerov. V zadevi *El Hassani* (C-403/16) je na primer tožnik zastopal odvetnik, povezan z organizacijo Helsinki Foundation for Human Rights<sup>53</sup>.

Nevladne organizacije in drugi organi, kot so nacionalne institucije za človekove pravice, imajo manj možnosti za posredovanje pred Sodiščem Evropske unije kot pred Evropskim sodiščem za človekove pravice. Nevladna organizacija lahko Sodišču Evropske unije predloži pisno izjavo samo, če je stranka v nacionalnem postopku, v okviru katerega je bilo vprašanje predloženo v predhodno odločanje<sup>54</sup>. Poseben položaj je na področju varstva podatkov, kjer lahko nadzorni organi uporabijo Listino, da zaščitijo varovanje zasebnosti<sup>55</sup>. Vsakdo, ki meni, da je organ EU kršil njegove pravice do varstva podatkov, se lahko pritoži pri Evropskem nadzorniku za varstvo podatkov.

Če organi EU kršijo pravico do dobrega upravljanja (člen 41) ali dostopa do dokumentov (člen 42), lahko pritožba pri evropskem varuhu človekovih pravic sproži preiskavo. Poleg tega imajo vse fizične ali pravne osebe, ki prebivajo ali imajo sedež v državi članici, pravico, da na Evropski parlament naslovijo peticijo glede vprašanj, ki spadajo na področje delovanja EU in ki jih neposredno zadevajo<sup>56</sup>.

Nazadnje, tudi s postopki za ugotavljanje kršitev se lahko obravnavajo kršitve Listine. Tovrstni postopki so bili pred kratkim spoznani za učinkovito orodje za temeljne pravice<sup>57</sup>. Posamezniki ali organizacije lahko pošljejo pritožbe Evropski komisiji na posebnem obrazcu, ki je **na voljo na spletu**. Na podlagi take pritožbe se lahko Komisija odloči za neuraden stik z nacionalnimi organi zadevne države članice. Študija je predlagala bolj sistematično zbiranje informacij o tem, ali države članice spoštujejo temeljne pravice na področju uporabe prava EU. „To bi omogočilo bolj sistematično in načelno uporabo pooblastil Komisije kot varuhinje Pogodb pri sprožanju postopkov za ugotavljanje kršitev, pri čemer bi imele prednost zadeve z vprašanji o temeljnih pravicah“<sup>58</sup>.

### AKTIVNOST AGENCIJE FRA

## Listina in strateški pravdni postopki

Agencija je sklicala sestanek, ki je potekal 20. in 21. maja 2019 in se ga je udeležilo 25 nevladnih organizacij, ki se ukvarjajo s strateškimi pravnimi postopki. Namen delavnice je bil proučiti vlogo Listine in okrepiti strateške pravdne postopke o človekovih pravicah v EU. Udeleženci so si izmenjali znanje in raziskovali teme skupnega interesa ter se ob enem strinjali, da so možnosti Listine za strateške pravdne postopke za zdaj še vedno premalo izkoriščene.



**„Pravo Evropske unije je resnično učinkovito orodje za pravice državljanov. Sodnikom v številnih državah daje za spoštovanje teh pravic več pooblastil, kot jih imajo v skladu z nacionalno zakonodajo. Poleg tega državljanom in nevladnim organizacijam omogoča, da sprožijo postopek pred Sodiščem Evropske unije v Luxembourgju.“**

Simon Cox, odvetnik, pogovor z agencijo FRA na konferenci ob obletnici Listine z naslovom *Making the EU Charter a reality for all* (Uresničevanje Listine EU za vse), ki so jo 12. novembra 2019 organizirali Evropska komisija, finsko predsedstvo Sveta EU in agencija FRA.



## 2.7 UPORABA LISTINE V RAZISKAVAH, V CIVILNI DRUŽBI IN ZA OZAVEŠČANJE O PRAVICAH

Znanstvene raziskave o Listini lahko koristijo nevladnim organizacijam, nacionalnim institucijam za človekove pravice in drugim ustreznim skupinam, ki Listino uporabljajo v strateških pravnih postopkih ali pri svojih drugih dejavnostih, kot so izobraževanje o človekovih pravicah, ozaveščanje in svetovanje. Vendar pomanjkanje podatkov pogosto ovira raziskave o uporabi Listine na nacionalni ravni.

Znanstvene publikacije običajno obravnavajo splošnejša vprašanja, ki se nanašajo na Listino, in ne njene konkretne uporabe na nacionalni ravni. To je veljalo v letu 2019: akademsko pisanje se je ukvarjalo z Listino na splošno<sup>59</sup> ali pa je obravnavalo glavne vidike Listine, kot je njeno področje uporabe<sup>60</sup> ali njen horizontalni učinek<sup>61</sup>. Agencija FRA je leta 2019 člane mreže FRANET pozvala, naj opredelijo dejavnike, ki bi lahko izboljšali spremljanje in ocenjevanje uporabe Listine na nacionalni ravni. Večina odgovorov je podprla okrepljeno izmenjavo med ustreznimi akterji (kot so sodišča itd.) in več znanstvenih analiz v nacionalnih jezikih. Nekateri odgovori so se nanašali na objavo vseh sodb vseh sodišč, saj sodbe okrajnih sodišč pogosto niso dostopne, in na uvedbo podatkovnih baz sodišč, po katerih bi bilo mogoče v celoti iskati podatke.

Z leti se je akademski interes razširil na uporabo Listine na nacionalni ravni. V akademskem pisanju je bila leta 2019 uporaba Listine analizirana kot merilo za nacionalno zakonodajo<sup>62</sup> oziroma je bila analizirana njena uporaba s strani nacionalnih sodišč<sup>63</sup>. Študije čedalje pogosteje proučujejo bolj specifične vidike ali okoliščine. V letu 2019 je več člankov proučevalo razmerje med Listino in enotnim trgom<sup>64</sup>, njen vpliv na delovna razmerja<sup>65</sup>, Listino in gensko urejanje<sup>66</sup>, Listino in pravico do dobrega upravljanja<sup>67</sup>, brexit in Listino<sup>68</sup>, Listino in digitalno zasebnost<sup>69</sup>, Listino in sovražni govor<sup>70</sup>, Listino in pravico do stanovanja<sup>71</sup> ter razmerje med Listino in avtorskim pravom<sup>72</sup>.

V referenčnem letu 2019 so bili dokončani ustrezni mednarodni raziskovalni projekti, ki jih je financirala EU in so imeli zelo močno komponento usposabljanja ter so bili namenjeni povezovanju strokovnjakov s področja raziskav in prava. Eden od primerov je projekt elektronskega učenja Nacionalno aktivno usposabljanje o Listini (**eNACT**). V njegovem okviru je nastalo 16 usposabljanj, pet tematskih priročnikov in številni množični odprti spletni tečaji na temo **Listine in varstva podatkov, uporabe Listine, otrokovih pravic in Listine, svobode izražanja**, socialnih pravic in delovnega prava ter azila in priseljevanja. Obenem so bili pripravljani novi projekti, tudi ti se bodo delno ukvarjali z Listino, na primer projekt **TRIAL**, Zaupanje, neodvisnost, nepristranskost in odgovornost sodnikov in arbitrov pri zaščiti vladavine prava prek Listine EU. Projekt TRIAL se je začel v začetku leta 2020 in prinaša štiri nadnacionalne delavnice, sedem čezmejnih dogodkov in pet nacionalnih usposabljanj na temo neodvisnosti, nepristranskosti in odgovornosti pravnih poklicev.

Novi projekti lahko temeljijo na tekočih projektih, kot je Roadmap to European Effective Justice (Načrt za učinkovito evropsko pravosodje – **REJUS**, projekt usposabljanja v pravosodju) ali Fundamental Rights in Courts and Regulation (Temeljne pravice na sodiščih in v uredbah – **FRICoRe**), ter na preteklih raziskovalnih projektih in projektih usposabljanja, ki so prinesli številne pomembne rezultate, ki jih lahko uporabijo delavci v pravni stroki. Ti projekti vključujejo:

- projekt Training for a European Area of Justice (Usposabljanje za evropsko območje pravice, **TrAJus**) je med drugim prinesel pet **priročnikov za usposabljanje**, od katerih je eden namenjen posebej Listini (kratki komentarji posameznih členov);
- projekt Active Charter Training through Interaction of National Experiences (Aktivno usposabljanje o Listini na podlagi medsebojne izmenjave nacionalnih izkušenj, **ACTIONES**) se je osredotočil na vertikalno in horizontalno sodelovanje med sodišči. Rezultat projekta je komplet **priročnikov** o tem, kako lahko sodniki sodelujejo pri uporabi Listine na štirih tematskih področjih. V gradivu so na voljo študije primerov in **Tips for trainers** (Nasveti za mentorje);
- projekt Charterclick je prinesel **navodila za izvajanje Listine** in interaktivni **kontrolni seznam**, ki so namenjeni boljšemu razumevanju, ali Listina v danem primeru velja. Obe orodji sta zdaj na voljo na portalu e-pravosodje Evropske komisije;
- v okviru projekta **Judging the Charter** (Presoja na podlagi listine) so potekali številni dogodki usposabljanja, oblikovana sta bila **priročnik** o vlogi Listine v azilnih zadevah in **spletišče**, na katerem so združene obsežne informacije v zvezi z Listino. Vključuje tudi vaje in gradivo za usposabljanje, sodno prakso ter izbor ustrezne zakonodaje EU;
- rezultati projekta Making the Charter of Fundamental Rights a Living Instrument (Listina o temeljnih pravicah kot živ instrument) so uporabniku prijazen **priročnik** o Listini in **smernice** za civilno družbo o najboljši uporabi Listine;
- projekt The Charter **in Action** (Listina v akciji) pa je prinesel številne delavnice, **priročnik o najboljših praksah** za usposabljanja o Listini in **priročnik za usposabljanje**.

Uporaba raziskovalnih zmogljivosti za izboljšanje možnosti usposabljanja na področju Listine se zdi ključnega pomena. Pomanjkanje ozaveščenosti in ustreznega usposabljanja onemogoča, da bi bile možnosti Listine v celoti izkoriščene. Zato je pomembno, da se rezultati in gradiva iz tovrstnih projektov, ki jih financira EU, redno posodablja (podatkovne baze, ki se ne vzdržujejo redno, niso trajnostne) in se z njimi seznanijo ustrezne deležnike, da dosežejo zeleni učinek.

Akadske raziskave nudijo idealna orodja za povečanje ozaveščenosti o Listini med delavci v pravni stroki. Še posebej pomembni so komentarji posameznih členov; ti so zelo dobro uveljavljeni v nemško-govorečih državah<sup>73</sup>. V letu 2019 so izšli novi komentarji v angleškem jeziku<sup>74</sup>, druge izdaje uveljavljenih vrhunskih komentarjev v angleškem jeziku in primerljivi francoski komentarji pa bodo sledili v letu 2020<sup>75</sup>. Podobni komentarji so na voljo tudi v drugih jezikih, na primer španskem<sup>76</sup> ali italijanskem<sup>77</sup>. Nedavni primeri kažejo, da znanstveniki ne zagotavljajo le pomembnega strokovnega znanja delavcem v pravni stroki, temveč včasih komunicirajo tudi s širšo javnostjo. Te možnosti se lahko izkoristijo tudi v okviru Listine. Uporabijo se lahko razni formati, od informativnih dokumentov v preprostem jeziku<sup>78</sup>, videoblogov<sup>79</sup>, pogovorov na radiu in podkastov<sup>80</sup> do blogov, namenjenih Listini, kot je na primer niz blogov **All EU-r rights** (Vse pravice EU)<sup>81</sup>.

Leta 2019 so celo organi javnega sektorja uporabili sodobna sredstva za ozaveščanje javnosti o Listini. Svet Evropske unije je predstavil enominutni videoposnetek z naslovom **Sharing a peaceful future based on common values**

## OBETAJOČA PRAKSA

# Pobuda državljanov: Listina na ulici

Kot kaže primer dveh nemških umetnikov, lahko državljani tudi sami prevzamejo pobudo za javno izmenjavo informacij o Listini. Stephan Köperl in Sylvia Winkler sta želela izvedeti več o Listini, zato se jima je porodila ideja o vključitvi širše javnosti.

V svojem umetniškem projektu Galley Proof (Krtačni odtis) sta Listino natisnila na velike transparente in jih postavila v javne prostore. Tako je bilo celotno besedilo Listine na voljo mimoidočim, ti pa so lahko podali predloge za njegovo izboljšanje. S projektom so bili državljani vključeni v razprave o tem, kako Listino uporabiti za vizijo bolj trajnostne in socialne Evropske unije.

Državljanji so lahko predlagali spremembe Listine, ki so bile dodane v rdeči in zeleni barvi – tako kot korektorji uredijo krtačne odtise pred objavo. Od tod torej tudi ime projekta. Vajo so ponovili v številnih nemških mestih.

*Več informacij je na voljo na **spletišču Galley Proof**.*



## AKTIVNOST AGENCIJE FRA

# Ozaveščanje o Listini: nova orodja

Agencija FRA je razvila raznovrstna orodja za povečanje ozaveščenosti o Listini. Ta so med drugim:

- 1** bilteni posameznih držav o Listini. Podajajo informacije v nacionalnih jezikih o Listini, njeni vlogi in uporabi v posamezni državi članici. Na voljo so na **spletišču** agencije FRA, naročiti pa jih je mogoče tudi pri **Uradu za publikacije Evropske unije**;
- 2** petminutni videoposnetek z naslovom **Apply the Charter, deliver our Rights** (Uporabi listino, uveljavi naše pravice). Izdelan je bil leta 2019 in vsebuje informacije o vseh šestih temah Listine. Agencija FRA jih prek svojih kanalov v družbenih medijih predstavlja v 90-sekundnih videoposnetkih (o **dostojanstvu, svoboščinah, enakosti, solidarnosti, pravicah državljanov in sodnem varstvu**);
- 3** agencija FRA je pripravila dokumente, ki se osredotočajo na Listino, v tako imenovani škatli o Listini. Poslala jo je na primer vsem poslancem Evropskega parlamenta, ki so člani odborov za temeljne pravice in ustavne zadeve. S svojimi rezultati bo ustrezne deležnike še naprej seznanjala.

(Skupna mirna prihodnost na podlagi skupnih vrednot). Evropska komisija je predstavila tudi kratek videoposnetek o Listini v številnih jezikih<sup>82</sup>. Evropski parlament je pripravil obsežnejši **videoposnetek o ustvarjanju Listine**, v katerem so tudi pogovori s ključnimi akterji. Politične skupine<sup>83</sup> in posamezni poslanci Evropskega parlamenta<sup>84</sup> so za ozaveščanje o Listini uporabili videoposnetke. Agencija FRA je pripravila **petminutni videoposnetek**, v katerem je splošni pregled vsebine Listine.

Na nacionalni ravni bi bilo logično, da Listino spodbujajo nacionalne institucije za človekove pravice. V **Franciji** je svetovalna komisija za človekove pravice (*Commission consultative des droits de l'homme*) predstavila **videoposnetek** o Listini. Oddelek evropskega zagovorništva pri organizaciji ADF International je objavil videoposnetek z naslovom **The Charter of Fundamental Rights of the EU at 10** (Listina EU o temeljnih pravicah ob deseti obletnici), ki prikazuje, da tudi organizacije civilne družbe razpravljajo o Listini in njeni dodani vrednosti.

Projekt **Connect Europe** je zanimiv primer projekta civilne družbe, ki povečuje ozaveščenost o Listini. Projekt spodbuja državljane številnih držav k sodelovanju v EU in povečuje ozaveščenost javnosti o vrednotah Unije, zlasti o Listini. Organizira ga sedem nevladnih organizacij pod vodstvom danske organizacije *Nyt Europa* (Nova Evropa), ki spodbuja državljansko udeležbo. Na štirih dogodkih (trije še sledijo), ki so jih izvedli v sedmih evropskih mestih, so zbranim približali tematike iz Listine<sup>85</sup>.



# 3.

## GLAVNE OVIRE ZA CELOVITEJŠO UPORABO LISTINE

Kljub zgoraj opisanim prizadevanjem in primerom je uporaba Listine na nacionalni ravni na splošno še vedno omejena. Skoraj ni nacionalnih raziskav ali študij o uporabi Listine v državah članicah. Kjer pa so bile te izvedene, na primer v **Litvi** leta 2019, se je izkazalo, da države Listine ne uporabljajo veliko<sup>86</sup>.

Agencija FRA se je leta 2019 v sodelovanju z Evropsko mrežo institucij za izobraževanje v pravosodju (EJTN) posvetovala z organizacijami civilne družbe, nacionalnimi institucijami za človekove pravice in nacionalnimi institucijami za izobraževanje v pravosodju, da bi bolje razumela, zakaj se Listina pogosto ne upošteva. Poleg tega je agencija stopila v stik s svojimi pravnimi strokovnjaki mreže FRANET, ki že leta zbirajo podatke in analize v zvezi z uporabo Listine na nacionalni ravni.

Odgovor partnerja mreže FRANET iz Španije ponazarja odgovore: „Zaradi skupnega delovanja treh stalnih dejavnikov, tj. dvoumnosti Listine, slabe ozaveščenosti o Listini in pomanjkanja nacionalnih politik, ki bi spodbujale njeno izvajanje, se Listina v Španiji na nacionalni ravni uporablja bistveno premalo.“ Na vprašanje o tem, kdo Listino uporablja največ, strokovnjaki jasno odgovarjajo, da je to sodstvo kot veja oblasti, ki jo najpogosteje uporablja. To potrjuje prejšnje ugotovitve agencije. Uporabe Listine s strani nacionalnih ali lokalnih oblasti niso zaznali.

Pogovori z nacionalnimi institucijami za človekove pravice in posvetovanja z organizacijami civilne družbe za človekove pravice potrjujejo, da se Listina premalo uporablja. Le štiri od leta 2019 vprašanih 30 nacionalnih institucij za človekove pravice so navedle, da Listino uporabljajo v zadostni meri. Vse druge so izrazile, da njenih možnosti še ne izkoriščajo v celoti. Ta ugotovitev je presenetljiva, saj naj bi bile ravno nacionalne institucije za človekove pravice tiste, ki bi morale spodbujati uporabo Listine. Do podobnih rezultatov so vodila tudi posvetovanja z organizacijami civilne družbe o platformi za temeljne pravice, mreži civilne družbe Agencije za temeljne pravice. Približno dve tretjini vprašanih menita, da njihove organizacije pri svojem delu ne izkoriščajo možnosti Listine v celoti (67 %), eden od štirih je odgovoril, da Listino uporabljajo pogosto (26 %), eden od desetih pa, da se njihova organizacija nikoli ne sklicuje na Listino (10 %)<sup>87</sup>.

Glede glavnih razlogov, zakaj se Listina ne uporablja pogosteje, deležniki navajajo, da ni jasno, kakšno dodano vrednost prinaša nacionalnim in mednarodnim pravnim virom, njeno področje uporabe pa je omejeno.

**„Na splošno Listina na Švedskem ni dobro znana in so sklicevanja nanjo redka. Ko se obravnavajo ali obdelujejo vprašanja v zvezi s temeljnimi pravicami, se skoraj izključno uporabljajo le Evropska konvencija o človekovih pravicah in konvencije OZN. Poleg tega je precej nejasno, kakšen je položaj Listine. Kdaj se uporablja in kdaj bo sklicevanje na Listino vplivalo na sodno odločbo? Če bi bilo to jasnejše, bi se akterjem verjetno zdelo sklicevanje nanjo smiselno, kot to velja za mednarodne konvencije.“**

Švedska, nacionalni strokovnjak mreže FRANET, 2019

Pri posvetovanju z organizacijami civilne družbe se je pokazalo, da je področje uporabe Listine tretji najpomembnejši dejavnik za njeno nezadostno uporabo. To je navedlo 36 od 153 vprašanih. V posvetovanju so imele organizacije civilne družbe možnost, da označijo še en dejavnik, in sicer „omejeni viri organizacije (npr. finančna sredstva, strokovno znanje itd.)“. Večina vprašanih (84) je navedla, da je to pomembno za nezadostno uporabo Listine.

Jezik Listine je jedrnat in njena vsebina je privlačna, vendar podrobnejši pregled razkriva zapletenost, zaradi katere delavci v pravni stroki oklevajo. Listina se „zlahka bere, vendar jo je težko razumeti“<sup>88</sup>. Zdi se, da uporabo Listine v pravni praksi omejujejo naslednji dejavniki:

- **preizkus člena 51:** v nasprotju z mednarodnimi in nacionalnimi normami o človekovih pravicah Listina zavezuje države članice le, kadar izvajajo pravo Unije, tj. kadar delujejo v okviru področja uporabe prava EU (člen 51 Listine). Za presojo, ali posamezen primer spada na področje uporabe prava EU, je treba dobro poznati obsežno sodno prakso Sodišča Evropske unije<sup>89</sup>;
- **neopredeljen položaj:** v nasprotju z mednarodnimi in nacionalnimi normami o človekovih pravicah pravni položaj Listine v nacionalnem pravu ni izrecno določen. Listina je akt primarne zakonodaje EU, zato je državam članicam ni treba vključiti v notranje pravo s posebno zakonodajo. S tem bi delavce v pravni stroki opozorili na njen obstoj in pojasnili njen pravni položaj v notranjem pravu;
- **razlikovanje med pravicami in načeli:** Listina ne vsebuje le pravic, ampak tudi načela, vendar ne pojasnjuje, ali je določba pravica ali načelo. V skladu s členom 52(5) se sme „pred sodišči [na načela] sklicevati“ samo, če se izvajajo z „zakonodajnimi in izvedbenimi akti institucij, organov, uradov in agencij Unije ter akti držav članic za izvajanje prava Unije“. Zaradi tega so lahko delavci v pravni stroki v dvomu glede narave in pravne vrednosti številnih določb Listine;
- **pomanjkanje izkušenj:** Listina je nov instrument med mnogimi drugimi na tem področju. Delavci v pravni stroki se morda sprašujejo, zakaj bi morali dodati tretjo raven pravic tistim iz znanih nacionalnih in mednarodnih virov. Na prvi pogled in brez posebnega usposabljanja se lahko zdi, da gre za podvajanje enakih stvari.





### 3.1 RAZŠIRITEV PODROČJA UPORABE LISTINE? DEJANSKE RAZMERE

Področje uporabe Listine, kot je določeno v členu 51, je spodbudilo „morda največ nasprotij“<sup>90</sup>. Namen Listine nikoli ni bil zavezovati države članice k spoštovanju njenih določb vedno in povsod. Prvi osnutek Listine je omejeval njeno področje uporabe na države članice v primerih, kadar „prenašajo ali uporabljajo“ pravo Unije<sup>91</sup>. V tem prvem predlogu je bilo poudarjeno tudi, da Listina ni namenjena ustvarjanju novih pristojnosti in nalog za EU.

Sledile so razprave v evropski konvenciji, ki je zasnovala Listino. Pokazale so, da je bilo vprašanje o tem, v kolikšni meri bi morala Listina zavezovati države članice – poleg EU –, občutljivo vprašanje. Eden od razlogov je bil, da bi Listina lahko „vplivala na pristojnosti“, kar bi prizadelo avtonomijo držav članic. Predsednik konvencije si je prizadeval, da bi ta pomislek opustili<sup>92</sup>.

Sodišče Evropske unije je člen 51 razlagalo široko, tako da zajema vse primere, v katerih države članice delujejo v okviru prava EU. Evropski parlament pa je menil, da bi bilo treba razlago člena 51 „ponovno pregledati in uresničiti pričakovanja državljanov EU o njihovih temeljnih pravicah“<sup>93</sup>. Pozdravil je tudi izjave nekdanje podpredsednice Evropske komisije Viviane Reding, ki je pozvala k „črtanj[u] člena 51“<sup>94</sup>.

S pravnega vidika je vprašljivo, ali bi sprememba člena 51 povzročila, da bi države članice Listino uporabljale v vseh okoliščinah. Spremeniti bi bilo namreč treba tudi druge določbe v pogodbah, na primer člen 6(1) Pogodbe o Evropski uniji, pa tudi ključna načela, kot so našete pristojnosti (člen 5 Pogodbe o Evropski uniji)<sup>95</sup>. Če bi imeli delavci v pravni stroki zagotovilo, da se Listina ustrezno uporablja, kadar zadeva spada na njeno področje uporabe, bi bil njen učinek zagotovo boljši. Za to bi bilo potrebno boljše usmerjanje in bistveno več usposabljanj za delavce v pravni stroki ter za javne uslužbenke, nacionalne institucije za človekove pravice in civilno družbo.



**„Glede uporabe Listine je še vedno veliko zmede. Kadar se razpravlja o tem, lahko pogosto vidite, da imajo včasih težave s tem celo sodniki in odvetniki. Očitno je torej, da je nujno treba izobraziti sodstvo in druge akterje v državah članicah ter seveda na ravni EU.“**

Emily O'Reilly, varuhinja človekovih pravic EU, pogovor z agencijo FRA na konferenci ob obletnici Listine z naslovom **Making the EU Charter a reality for all** (Uresničevanje Listine EU za vse), ki so jo 12. novembra 2019 organizirali Evropska komisija, finsko predsedstvo Sveta EU in agencija FRA.

#### AKTIVNOST AGENCIJE FRA

### Zapleteno področje uporabe Listine – zagotavljanje praktičnih smernic v vseh jezikih

Agencija FRA je leta 2018 objavila priročnik z naslovom *Uporaba Listine Evropske unije o temeljnih pravicah v pravo in pri oblikovanju politike na nacionalni ravni*. Ta zagotavlja praktične smernice nacionalnim zakonodajalcem in oblikovalcem politik, delavcem v pravni stroki in javnim uslužbencem. Leta 2019 je bil priročnik prenesen 3 000-krat, kar kaže na precejšnje povpraševanje.

V prvem delu je splošen pregled, ki pojasnjuje, kako je Listina povezana z nacionalnimi in mednarodnimi instrumenti na področju človekovih in temeljnih pravic, kako preveriti, kdaj in kako se uporablja, ter kako jo uporabljati v praksi.

V drugem delu sta praktičen kontrolni seznam o uporabi Listine in pregled skladnosti z Listino za delavce v pravni stroki, ki ju lahko uporabljajo pri svojem vsakodnevnem delu. Priročnik je trenutno na voljo v angleščini, finščini, francoščini in švedščini. Druge jezikovne različice bodo sledile v letu 2020. Agencija FRA bo razvila tudi interaktivno spletno orodje, ki bo sodnikom pomagalo ugotoviti, ali se Listina uporablja za zadevo.

*Priročnik o Listini je na voljo na spletišču agencije FRA.*

## AKTIVNOST AGENCIJE FRA

# Delavnice o Listini, organizirane v sodelovanju z nacionalnimi institucijami za človekove pravice

**Hrvaška** nacionalna institucija za človekove pravice in agencija FRA sta leta 2019 skupaj organizirali dve usposabljanji o Listini. Eno je bilo namenjeno javnim uslužbencem, pri čemer je bil poudarek na politiki in uporabi Listine v zakonodajnem postopku. Drugo se je osredotočalo na to, kako Listino uporabljati v strateških pravnih postopkih in kako poročati o teh primerih, in je bilo namenjeno nevladnim organizacijam. Obravnavalo je zlasti odškodnine žrtvam in pravice žensk.

**Finska** nacionalna institucija za človekove pravice je z agencijo FRA organizirala podobna usposabljanja o uporabi Listine na Finskem. Namenjena so bila ministrstvu in uradom varuhov človekovih pravic. Posebne teme teh usposabljanj so bile varstvo podatkov, zasebnost in podatki o zdravstvenem stanju.

Tudi **poljska** nacionalna institucija za človekove pravice je v partnerstvu z agencijo FRA organizirala dva seminarja, enega za odvetnike in enega za nevladne organizacije. Posebna pozornost je bila namenjena praktičnim vidikom oblikovanja vprašanj, predloženih Sodišču Evropske unije v predhodno odločanje, v zadevah, v katerih bi bila Listina lahko koristna.

*Glejte Evropsko mrežo nacionalnih institucij za človekove pravice (2019), **Implementation of the EU Charter of Fundamental Rights** (Izvajanje Listine EU o temeljnih pravicah), str. 11.*

## 3.2 OMEJENO USPOSABLJANJE O LISTINI

Evropska unija v zadnjih nekaj letih izboljšuje nacionalno usposabljanje za sodnike in odvetnike. Evropska komisija si je leta 2011 zastavila ambiciozen cilj, da naj bi se do leta 2020 polovica vseh delavcev v pravni stroki v EU, tj. približno 800 000, udeležila usposabljanja o pravu EU ali nacionalnem pravu druge države članice. Ta cilj je bil dosežen že leta 2017. Med letoma 2011 in 2018 se je teh usposabljanj udeležilo več kot milijon delavcev v pravni stroki. Evropska komisija financira usposabljanje vsaj 20 000 delavcev v pravni stroki na leto.

Kljub temu se je le 7,6 % usposabljanj o pravu EU ali pravu druge države članice nanašalo pretežno ali samo na temeljne pravice<sup>96</sup>. Na javnem posvetovanju o evropski strategiji usposabljanja na področju pravosodja leta 2018 je 67 % vprašanih podprlo zamisel o obsežnejšem usposabljanju na področju temeljnih pravic in pravne države. Glede na odgovore so delavci v pravni stroki, ki najbolj potrebujejo usposabljanja o temeljnih pravicah in pravni državi, sodniki (87 % odgovorov), tožilci (69 % odgovorov) in odvetniki (62 %)<sup>97</sup>.

Takšno usposabljanje lahko koristi tudi civilni družbi. Posvetovanja agencije FRA so pokazala, da so imele le redke organizacije civilne družbe usposabljanje o Listini<sup>98</sup>.

Agencija je o usposabljanju na področju pravosodja povprašala tudi člane Evropske mreže institucij za izobraževanje v pravosodju<sup>99</sup>. Več kot polovica od 25 članov v 22 državah članicah je potrdila, da je zagotavljanje strokovnega znanja o Listini uradno opredeljeno kot cilj usposabljanja, ki ga države članice zagotavljajo sodnikom in tožilcem. To velja tako za začetno usposabljanje kot za usposabljanje na delovnem mestu. Manj kot polovica vprašanih je navedla, da zagotavljajo redno usposabljanje, ki se osredotoča posebej na Listino.

Kar zadeva začetno usposabljanje v pravosodju, je šest vprašanih izjavilo, da je to usposabljanje o Listini del modula o človekovih pravicah. Trije vprašani so navedli, da je del modula o pravu EU. Tudi drugi pravni moduli naj bi izobraževali o pravoznanstvu v zvezi z Listino. Glede začetnega usposabljanja sodnikov je na primer 13 od 25 članov mreže EJTN izjavilo, da takšno sodno prakso obravnava tudi modul o kazenskem pravu in postopkih, 12 pa jih je izjavilo, da se s tem ukvarja modul o ustavnem pravu. Le sedem članov je izjavilo, da se na Listino sklicuje modul o mednarodnem zasebnem pravu, šest jih je dejalo, da se nanjo sklicuje modul o upravnem pravu in postopkih, pet pa, da se na Listino sklicuje modul o azilnem in migracijskem pravu.

Te številke so običajno višje za usposabljanje na delovnem mestu, kar kaže na to, da je Listina večinoma del usposabljanja in se o njej ne poučuje ločeno.

Agencija FRA je člane mreže EJTN pozvala, naj opišejo, kako pomembna je bila Listina pri usposabljanju v pravosodju v njihovi državi v zadnjih desetih letih. Skoraj polovica vprašanih je dejala, da je bilo na voljo več usposabljanja ali da je bilo na splošno mogoče čutiti večjo ozaveščenost o Listini.

### 3.3 OMEJENE POLITIKE V ZVEZI Z LISTINO IN IZMENJAVA IZKUŠENJ Z NJO

V skladu s členom 51 Listine morajo EU in njene države članice spoštovati Listino in spodbujati uporabo njenih določb, za kar so potrebne posebne politike. Kot je agencija v zadnjih letih večkrat poudarila, so te redke. Od 133 organizacij civilne družbe, ki so se odzvale na posvetovanje z agencijo FRA, jih je le 12 % navedlo, da poznajo nacionalno, regionalno ali lokalno vladno politiko, ki spodbuja Listino in njeno izvajanje.

Agencija je leta 2018 predložila mnenje z naslovom Challenges and opportunities for the implementation of the Charter of Fundamental Rights (Izzivi in priložnosti pri izvajanju Listine o temeljnih pravicah)<sup>100</sup>. V njem je izražena potreba po letni „izmenjavi izkušenj z Listino“ v okviru Delovne skupine Sveta za temeljne pravice, državljske pravice in prosto gibanje oseb, ki bi pripomogla k spodbujanju uporabe Listine. Ustrezna priprava bi vključevala strokovni seminar in/ali strukturiran postopek zbiranja ustreznih podatkov, dokazov in primerov dobre prakse. Uporabljene pa bi bile informacije o lokalnih, regionalnih in nacionalnih praksah ter izkušnjah pri izvajanju Listine.

Izmenjava bi lahko pripomogla k spodbujanju skupnega razumevanja praktične uporabe Listine in potreb, ki se kažejo v zvezi s tem. Poleg tega bi povečala ozaveščenost o tistih nekaj pobudah, ki so na voljo.

Evropska komisija, finsko predsedstvo Sveta EU in agencija FRA so 12. novembra 2019 gostili konferenco ob 10. obletnici pravno zavezujoče narave Listine. Konferenca je bila posvečena uporabi Listine na nacionalni ravni. Udeleženci so opredelili načine za izboljšanje uporabe Listine in ozaveščenosti o njej, da bi bila ta učinkovitejša<sup>101</sup>.

Zdi se, da so se začeli oblikovalci politik ob deseti obletnici bolj zavedati, kako pomembna je proaktivnejša uporaba Listine. V okviru finskega predsedovanja leta 2019 je Svet sprejel sklepe, ki priznavajo tri pomembne načine za uspešno izvajanje Listine v državah članicah<sup>102</sup>:

- **posebne nacionalne politike za spodbujanje uporabe Listine:** te bi krepile dejavnosti ozaveščanja in usposabljanja v zvezi z Listino „za oblikovalce politik, javne uslužbenke in delavce v pravni stroki ter za nacionalne institucije za človekove pravice, civilnodružbene organizacije in druge zagovornike človekovih pravic“. Poleg tega bi morala imeti širša javnost „dostop do informacij o pravicah, zapisanih v Listini, da bi med državljani krepili zavest, da je Listina njihova“. Nazadnje želi Svet „države članice spodbuditi, naj skrbijo, da bodo njihova nacionalna postopkovna pravila o pravnem nadzoru in ocenah učinka nacionalne zakonodaje, ki sodi na področje uporabe prava EU, združljiva z Listino“;





- **izmenjava izkušenj med državami:** Svet potrjuje „koristnost izmenjavanja dobrih praks pri izvajanju Listine na nacionalni ravni in med državami članicami ter tematskih razprav o Listini. Spomniti želi na izmenjavo mnenj o tej temi v Delovni skupini za temeljne pravice, državljanske pravice in prosto gibanje oseb med finskim predsedovanjem in se zavezuje, da bo ta dialog ponovil vsako leto“;
- **močnejše nacionalne institucije za človekove pravice in organizacije civilne družbe:** Svet posebej poudarja, da je „treba zagotavljati okolje, ki omogoča delovanje neodvisnih nacionalnih institucij za človekove pravice, organov za enakost in drugih mehanizmov na področju človekovih pravic“. Poleg tega Svet države članice, Komisijo, agencijo FRA ter druge institucije, organe in agencije Unije poziva, naj še „okrepijo sodelovanje s temi mehanizmi in jih podpirajo pri njihovih nalogah, vključno z uresničevanjem in promoviranjem Listine“. Nazadnje Svet priznava, da „imajo civilnodružbene organizacije pomembno vlogo na lokalni, regionalni in EU ravni“ ter „opozarja, kako pomembno je, da se odstranijo vsakršne nepotrebne, nezakonite ali samovoljne omejitve civilnodružbenega prostora in da se ne postavljajo nove, ter potrjuje, da je pregledno, zadostno in lahko dostopno financiranje za civilnodružbene organizacije odločilnega pomena“.

Ob tem Svet Komisijo poziva, naj še dodatno razvije portal e-pravosodje. V njegovem okviru bi bilo treba oblikovati posebno spletno stran, na kateri bi države članice „lahko objavljale in posodabljale informacije o svojih dobrih praksah glede ozaveščanja o Listini in njeni uporabi“. Komisija je v odgovor pripravila vprašalnike, s katerimi lahko države članice poskrbijo za izmenjavo ustreznih pobud med kolegi, kot so:

- vladne politike, ki spodbujajo uporabo Listine in ozaveščenost o njej v okviru zakonodajne in upravne oblasti, organov za preprečevanje, odkrivanje in preiskovanje kaznivih dejanj ter sodstva;
- orodja, ki ljudem pomagajo bolje razumeti Listino in njene možnosti uporabe, kot so kontrolni sezname, pobude za ozaveščanje in komuniciranje, spletna informacijska orodja/spletišča, priročniki, podatkovne baze in gradivo za usposabljanje;
- orodja, ki so jih druge države članice ali drugi deležniki, kot so organizacije civilne družbe, nacionalne institucije za človekove pravice, organi za enakost, akademska skupnost in organi EU, razvili za pomoč pri uporabi in promoviranju Listine;
- sodelovanje med zagovorniki človekovih pravic in nacionalnimi organi ali med nacionalnimi organi in akademsko skupnostjo, ki prispeva k boljši ozaveščenosti o Listini ter njeni uporabi;
- nacionalne nevladne pobude, ki spodbujajo uporabo Listine in ozaveščenost o njej.

## Mnenja agencije FRA

---

### MNENJE AGENCIJE FRA 1.1

Države članice EU bi morale v skladu s sklepi Sveta iz leta 2019 o Listini razmisliti o uvedbi pobud in politik za spodbujanje ozaveščenosti in izvajanja Listine na nacionalni ravni ter z njimi izkoristiti možnosti vseh ustreznih nacionalnih akterjev. Pobude in politike v zvezi z Listino bi morale temeljiti na dokazih, in sicer bi morale izhajati iz rednih ocen uporabe Listine in ozaveščenosti o njej v vsaki posamezni državi članici. Dokazi bi se lahko zbirali v strukturiranih dialogih več deležnikov o uporabi Listine na nacionalni in lokalni ravni.

Države članice bi lahko razmislile, da bi v svojih nacionalnih upravah imenovale informacijske točke za Listino. Te bi nacionalnim ministrstvom olajšale usklajevanje, izmenjavo informacij in skupno načrtovanje, uporabljale pa bi se lahko tudi kot povezava med nacionalno upravo in drugimi organi, vključno s tistimi na področju človekovih pravic in organizacijami civilne družbe, ter med ravno EU in nacionalno ravno. Poleg tega bi lahko prispevale k prepoznavanju vrzeli v sistemu. Nacionalne informacijske točke bi lahko zbirale ustrezne informacije o uporabi Listine in z njimi seznanile nacionalne akterje v vseh ustreznih sektorjih, po potrebi tudi uprave drugih držav članic in institucije EU.

V členu 51 Listine EU o temeljnih pravicah je določeno, da morajo EU in države članice spodbujati uporabo določb Listine, vendar je bilo na nacionalni ravni v zvezi s tem opravljenega zelo malo dela. Svet v svojih sklepih o Listini, sprejetih oktobra 2019, države članice poziva, naj povečajo ozaveščenost o Listini in okrepijo dejavnosti usposabljanja za oblikovalce politik, javne uslužbenke in delavce v pravni stroki ter za nacionalne institucije za človekove pravice, organizacije civilne družbe in druge zagovornike človekovih pravic. S tem lahko prispevajo k izkoriščanju vseh možnosti Listine.

Zagotavljanje informacij v zvezi z Listino bi se lahko izboljšalo. Konsolidiran pregled pobud in praktičnih izkušenj z izvajanjem Listine na nacionalni, regionalni ali lokalni ravni doslej še ni bil pripravljen. Poleg tega v upravah držav članic ni enotne vstopne točke za zbiranje informacij o ustreznih izkušnjah in povezovanje ustreznih organov s posamezniki, kar bi omogočilo spodbujanje obetavnih praks in izmenjavo izkušenj na nacionalni ravni.

Svet v sklepih v zvezi z Listino iz leta 2019 države članice spodbuja, „naj skrbijo, da bodo njihova nacionalna postopkovna pravila [...] združljiva z Listino“. Nacionalni zakonodajalci so pri vključevanju zakonodaje EU v nacionalno pravo odgovorni za zagotavljanje skladnosti z Listino, vendar je ta v nacionalnih postopkovnih normah o ocenah učinka in pravnem nadzoru – v nasprotju s takimi normami EU – le redko omenjena.

Številne organizacije civilne družbe, ki z agencijo FRA sodelujejo v okviru platforme za temeljne pravice, pozivajo, naj se financiranje usposabljanj v zvezi z Listino poveča, EU pa naj izboljša prizadevanja za zbiranje informacij o uporabi Listine v državah članicah. Nekatere organizacije pozivajo tudi k sprejetju praktičnih izvedbenih smernic, ki bi bile lahko nacionalnim organom v pomoč pri izvajanju prava EU skladno z Listino.

Raziskave agencije FRA kažejo, da nacionalne institucije za človekove pravice ne izkoriščajo vseh možnosti Listine. Svet v sklepih, sprejetih leta 2019, poudarja, da je njihova „vloga pri varstvu in promoviranju temeljnih pravic ter zagotavljanju ravnanja, skladnega z Listino, [...] odločilnega pomena“, kar vključuje svetovanje nacionalnim zakonodajalcem o prihodnjih zakonih in politikah na tem področju. Sheme financiranja na ravni EU in nacionalni ravni so lahko nacionalnim institucijam za človekove pravice in drugim organom na področju človekovih pravic v pomoč pri pridobivanju strokovnega znanja o Listini.

Delavci v pravni stroki in uradniki javnih uprav potrebujejo specializirano usposabljanje za učinkovito uporabo Listine. Ker gre za razmeroma nov instrument, se številni delavci v pravni stroki, ki so se o pravu izobraževali pred mnogimi leti, o njem niso učili v okviru učnega načrta. Uporaba Listine zahteva dobro poznavanje sodne prakse Sodišča Evropske unije. Delavci v pravni stroki morajo sodno prakso poznati, da bi vedeli, kdaj se Listina uporablja, ali je posamezna določba Listine pravica ali načelo in ali se lahko v danih okoliščinah uporablja med zasebnimi strankami (horizontalni neposredni učinek).

Pri usposabljanju na področju pravosodja je poudarek na temeljnih pravicah redke. Poleg tega se obseg, v katerem delavci v pravni stroki izkoristijo razpoložljivo usposabljanje, med državami članicami močno razlikuje. Raziskave agencije FRA kažejo, da organizacije civilne družbe na področju človekovih pravic redko ponujajo usposabljanje o Listini ali sodelujejo pri njem. Manj kot polovica od 25 nacionalnih ustanov za usposabljanje na področju pravosodja, s katerimi se je posvetovala agencija FRA, je navedla, da se je ponudba usposabljanja v zvezi z Listino ali ozaveščenost o njej v zadnjih desetih letih povečala.

## MNENJE AGENCIJE FRA 1.2

Države članice EU bi morale razmisliti o okrepitvi svojih nacionalnih postopkovnih pravil o pravnem nadzoru in presojah učinka predlogov zakonov, da bi bila ta skladnejša z Listino. Taki postopki bi se morali izrecno sklicevati na Listino, podobno kot se sklicujejo na ustavne človekove pravice in v nekaterih primerih na Evropsko konvencijo o človekovih pravicah.

Nacionalni zakonodajalci bi morali posebno pozornost nameniti zagotavljanju, da je zakonodaja za prenos prava EU v celoti skladna z Listino.

Evropska komisija bi lahko razmislila o zagotovitvi več priložnosti za financiranje zakonsko določenih institucij za človekove pravice, kot so nacionalne institucije za človekove pravice, organi za enakost in varuhi človekovih pravic, da bi jim pomagala pri pridobivanju strokovnega znanja o uporabi Listine na nacionalni ravni. S tem bi jim omogočila, da državam članicam pomagajo pri uporabi Listine, med drugim pri oblikovanju zakonodaje in politik ter uporabi evropskih strukturnih in investicijskih skladov.

## MNENJE AGENCIJE FRA 1.3

Pri reviziji evropske strategije za usposabljanje na področju pravosodja v obdobju 2011–2020 bi moral EU zagotoviti ciljno usmerjeno in praktično usposabljanje o uporabi Listine EU o temeljnih pravicah. Priložnosti za usposabljanje v zvezi z Listino bi bilo treba spodbujati tudi v drugih politikah in programih EU, da bi lahko sheme usposabljanja na ravni EU in nacionalni ravni izkoristili tudi delavci v pravni stroki in javni uslužbenci ter strokovnjaki, ki delajo v zakonsko določenih nacionalnih institucijah za človekove pravice.

Države članice EU bi morale svojim sodnikom in drugim delavcem v pravni stroki nuditi redno, ciljno usmerjeno usposabljanje na podlagi potreb o uporabi Listine. Nacionalne institucije za človekove pravice in njihove mreže na ravni EU bi morale imeti ustrezne vire za usposabljanje svojega osebja o uporabi Listine.

Izmenjava izkušenj, pridobljenih pri uporabi Listine, je ključna iz dveh razlogov. Prvič, ljudje še nimajo veliko izkušenj z uporabo Listine, zato opravljajo pionirsko delo. Drugič, številni primeri, pri katerih ima Listina vlogo, imajo

nadnacionalno razsežnost, na primer če vključujejo evropski nalog za prijetje, zato so mednarodne izmenjave praks še zlasti pomembne.

Svet se je nedavno zavezal, da bo Delovna skupina Sveta za temeljne pravice, državljanske pravice in prosto gibanje oseb (FREMP) izvajala letni dialog o Listini, s čimer je bila priznana dodana vrednost takih izmenjav. Za razpravo bi bila koristna trdna dokazna podlaga.

## MNENJE AGENCIJE FRA 1.4

Svet in države članice EU bi morali zagotoviti redno posodabljanje novega modula na platformi e-pravosodje, ki je namenjen zbiranju izkušenj in dejavnosti v zvezi z Listino, ter o njem ozaveščati ustrezne nacionalne organe, vključno z nacionalnimi institucijami za človekove pravice, akterji civilne družbe, akademsko skupnostjo in poklicnimi združenji. Dokazi, na primer tisti, zbrani prek nove platforme, bi se lahko uporabili kot podlaga za novo izmenjavo o Listini v okviru Delovne skupine Sveta za temeljne pravice, državljanske pravice in prosto gibanje oseb (FREMP).

Institucije EU in države članice bi morale proučiti dodatne forume in priložnosti za izmenjavo, pri katerih bi sodelovali sodniki, nacionalni parlamenti in civilna družba iz vse EU. Na primer, nacionalni parlamenti bi lahko kot tak forum uporabili Konferenco odborov parlamentov Evropske unije za evropske zadeve (COSAC). Mreže bi lahko na podlagi preteklih izkušenj sodelovale v rednih dialogih o Listini med nacionalnimi sodstvi. Te mreže vključujejo Evropsko mrežo institucij za izobraževanje v pravosodju (EJTN), Pravosodno mrežo Evropske unije (PMEU) ter Združenje državnih svetov in vrhovnega upravnega sodstva Evropske unije (ACA). Izmenjave med ustreznimi organizacijami civilne družbe bi lahko potekale na primernih platformah. Nepravosodni organi bi lahko na podlagi preteklih primerov vzpostavili redne izmenjave o Listini prek Evropske mreže nacionalnih organov za enakost (Equinet) in Evropske mreže nacionalnih institucij za človekove pravice (ENNHRI). Rezultate takih izmenjav bi bilo treba razširjati v nacionalnih jezikih, da bi informacije zagotovo dosegle ustrezne akterje na nacionalni in lokalni ravni.

# Končne opombe

- 1 Agencija FRA (2018), **Applying the Charter of the European Union in law and policymaking at national level** (Uporaba Listine Evropske unije o temeljnih pravicah v pravu in oblikovanju politik na nacionalni ravni), Luxembourg, Urad za publikacije Evropske unije (Urad za publikacije).
- 2 Evropska komisija (2019), **Special Eurobarometer 487b** (Posebna raziskava Eurobarometer 487b), str. 5 in 7.
- 3 Evropska komisija (2019), **2018 report on the application of the European Union Charter of Fundamental Rights** (Poročilo o uporabi Listine EU o temeljnih pravicah za leto 2018), Luxembourg, Urad za publikacije, str. 6.
- 4 Člen 4(2) Pogodbe o Evropski uniji (PEU).
- 5 Odbor regij (1999), **Opinion on the implementation of EU law by the regions and local authorities** (Mnenje o izvajanju prava Unije s strani regij in lokalnih oblasti), CdR 51/99 fin, 15./16. september 1999.
- 6 **Pojasnilo** k členu 51 Listine – Področje uporabe. Glejte UL L 303, 14.12.2007, str. 32. Sodišče Evropske unije je pozneje to tudi potrdilo: glejte Sodišče Evropske unije, C-292/97, *sodba v zadevi Kjell Karlsson in drugi*, ECR I-2737, 13. april 2000, točka 37.
- 7 Odbor regij (2014), **Multilevel protection of the rule of law and fundamental rights – The role of local and regional authorities and of the Committee of the Regions** (Varstvo pravne države in temeljnih pravic na več ravneh – vloga lokalnih in regionalnih oblasti ter Odbora regij), junij, str. 7.
- 8 Agencija FRA (2014), **An EU internal strategic framework for fundamental rights: joining forces to achieve better results** (Notranji strateški okvir EU za temeljne pravice: s skupnimi močmi do boljših rezultatov), Luxembourg, Urad za publikacije.
- 9 FRA (2017), **Between promise and delivery: 10 years of fundamental rights in the EU** (Med obljubo in izpolnitvijo: 10 let temeljnih pravic v EU), Luxembourg, Urad za publikacije, str. 29.
- 10 Madrid, **Ayuntamiento de Madrid plan estratégico de Derechos Humanos**.
- 11 Agencija FRA (2019), **Submission to the 11th Annual Dialogue between the Committee of the Regions and the European Union Agency for Fundamental Rights** (Predlog k 11. letnemu dialogu med Odborom regij in Agencijo Evropske unije za temeljne pravice).
- 12 PEU, člen 6(1).
- 13 Glede postopka glejte na primer Burca, G. (2001), „The drafting of the European Union Charter of Fundamental Rights“ (Priprava Listine Evropske unije o temeljnih pravicah), *European Law Review*, letnik 40, št. 6, str. 799–810.
- 14 Mnenje generalnega pravobranilca Mischa z dne 20. septembra 2001, združeni zadevi C-20/00 in C-64/00, *Booker Aquaculture Ltd in Hydro Seafood GSP Ltd proti The Scottish Ministers*, točka 126.
- 15 Reichel, D., in Toggenburg, G. N. (2020), „References for a preliminary ruling and the Charter of Fundamental Rights: experiences and data from 2010 to 2018“ (Predložitve v predhodno odločanje in Listina o temeljnih pravicah: izkušnje in podatki za obdobje od 2010 do 2018) v: Bobek, M., in Prassl, J. (ur.), *The European Charter of Fundamental Rights in the Member States* (Evropska listina o temeljnih pravicah v državah članicah), Hart/Bloomsbury Publishing, Oxford.
- 16 Sodišče Evropske unije, mnenje 1/09, 8. marec 2011, točka 69.
- 17 Poljska, Upravno sodišče vojvodstva v Vroclavu, I SA/Wr 365/19, sklep z dne 22. julija 2019. Šlo je za vprašanje, ali ima davčna uprava pravico do petletnega zastaralnega roka v okviru plačil davka na dodano vrednost.
- 18 Avstrija, ustavno sodišče, E137/2019, 11. junij 2019.
- 19 Finska, vrhovno sodišče, KKO:2019:26, sklep št. 443 **H2019/8**, 19. marec 2019.
- 20 Pomemben primer je prelomna sodba avstrijskega ustavnega sodišča iz leta 2012. Omogočila je sklicevanje na Listino v ustavnih pritožbah kot standard za ustavno presojo. Glejte Agencija FRA (2013), **Fundamental Rights Report 2012** (Poročilo o temeljnih pravicah za leto 2012), str. 27.
- 21 Nemško zvezno ustavno sodišče, sklep z dne 6. novembra 2019, **1 BvR 276/17**, Right to be forgotten II (Pravica do pozabe II).
- 22 V drugi zadevi, o kateri je bilo odločeno istega dne, je bil izid drugačen. Sodišče je navedlo, da v tem primeru ni šlo za pravico do zasebnosti, temveč za splošnejše osebne pravice, ki niso v celoti usklajene z zakonodajo EU. Zato je glavni standard za presojo ostalo nemško ustavno pravo (ne Listina). Glejte nemško zvezno ustavno sodišče, sklep z dne 6. novembra 2019, **1 BvR 16/13**, Right to be forgotten I (Pravica do pozabe I).
- 23 Honer, M. (2019), „Was bedeuten die Entscheidungen für Bürger, Gerichte und den EuGH?“ (Kaj pomenijo odločitve za državljane, sodišča in Sodišče Evropske unije?), **Legal Tribune Online**, 9. december 2019.
- 24 Nemško zvezno ustavno sodišče, sklep z dne 6. novembra 2019, **1 BvR 16/13**, Right to be forgotten II (Pravica do pozabe II).
- 25 Hrvaška, ustavno sodišče, U-I-2911/2017, sklep z dne 5. februarja 2019, točka 19.1.
- 26 Portugalska, ustavno sodišče, 464/2019, **sklep** z dne 18. septembra 2019 (zadeva 26/2018).
- 27 Irska, višje sodišče, IEHC 48, sklep z dne 11. januarja 2019.
- 28 Slovenija, vrhovno sodišče, sklep št. I Up 212/2018, 27. marec 2019.
- 29 Sodišče Evropske unije, C-673/16, *Coman in drugi/Inspectoratul General pentru Imigrări, Ministerul Afacerilor Interne*, 5. junij 2018. Ustavno sodišče se je obširno sklicevalo na to sodbo Sodišča Evropske unije.
- 30 Litva, ustavno sodišče, KT3-N1/2019 št. 16/2016, sklep z dne 11. januarja 2019.
- 31 Nizozemska, državni svet, NL:RVS:2019:457, **sklep** z dne 20. februarja 2019.
- 32 Slovenija, vrhovno sodišče, SI:VSRS:2019:II.IPS.231.2017, **sklep** št. II Ips 231/2017 z dne 17. januarja 2019.
- 33 Agencija FRA (2015), **Fundamental rights: Challenges and achievements in 2014 – annual report** (Temeljne pravice: izzivi in dosežki v letu 2014 – letno poročilo), Luxembourg, Urad za publikacije, str. 169–171.
- 34 Poročilo agencije FRA o nacionalnih institucijah za človekove pravice bo izdano leta 2020.

- 35 Irška, irski parlament, skupni odbor za pravosodje in enakost (2019), *Report on pre-legislative scrutiny of the General Scheme of the European Convention on Human Rights (compensation for delays in court proceedings) Bill* (Poročilo o predzakonodajnem pregledu splošne strukture predloga zakona o Evropski konvenciji o človekovih pravicah (nadomestilo za zamude v sodnih postopkih).
- 36 Amnesty International (2019), *Stellungnahme zum Entwurf betreffend ein Bundesgesetz, mit dem die Bundesagentur für Betreuungs- und Unterstützungsleistungen Gesellschaft mit beschränkter Haftung errichtet und das BFA-Verfahrensgesetz, das Asylgesetz 2005 und das Grundversorgungsgesetz – Bund 2005 geändert werden (BBU-Errichtungsgesetz – BBU-G)* (Mnenje glede predloga zveznega zakona o ustanovitvi zvezne agencije za storitve za migrante ter glede revizije zakona o azilnih postopkih, azilnega prava 2005 in zakona o osnovni oskrbi), 12. april 2019.
- 37 Švedska, ministrstvo za kulturo (*Kulturdepartementet*) (2019), *Demokrativillkor för bidrag till civilsamhället* (Pogojevanje demokracije za dodeljevanje državnih subvencij civilni družbi), SoU 2019:35, poročilo o javni raziskavi, 17. junij.
- 38 Prav tam.
- 39 Nizozemska (2019), *Voorlichting bij voorgenomen wettelijke maatregel beloningen financiële sector ingeval van staatssteun* (Ukrepi plačil v finančnem sektorju in postopek odločanja glede vračanja fiksnih plačil bančnih upraviteljev v primeru državne podpore).
- 40 Litva, predlog zakona št. XIII-P-3105 o spremembi zakona o volitvah v Evropski parlament št. IX-18373.
- 41 Luksemburg, predlog zakona št. 7223 o spremembi zakona z dne 25. novembra 2014 o postopku, ki se uporablja za izmenjavo informacij v davčnih zadevah. Ta zakonodajni postopek je bil odziv na sodbo Sodišča Evropske unije v zadevi *Berlioz* (glejte sodbo Sodišča Evropske unije z dne 16. maja 2017 v zadevi *Berlioz Investment Fund SA proti Directeur de l'administration des contributions directes*, C-682/15).
- 42 Litva, predlog zakona št. XIII-P-3325 o spremembi členov 10 in 11 zakona o preprečevanju nalezljivih bolezni pri ljudeh in njihovem nadzoru št. I-1533.
- 43 Za pregled glejte mnenje generalnega pravobranilca Bota v združenih zadevah C-569/16 in C-570/16, *Stadt Wuppertal proti Marii Elisabeth Bauer in Volker Willmeroth proti Martini Broßonn*, 6. november 2018, točki 77 in 78.
- 44 Sodišče Evropske unije, zadeva C-414/16, *Vera Egenberger proti Evangelisches Werk für Diakonie und Entwicklung eV*, 17. april 2018.
- 45 Sodišče Evropske unije, združeni zadevi C-569/16 in C-570/16, *Stadt Wuppertal proti Marii Elisabeth Bauer in Volker Willmeroth proti Martini Broßonn*, 6. november 2018, točka 88.
- 46 Prav tam, točka 85.
- 47 Malta, civilno sodišče (ustavna pristojnost), 95/2018 Mh, **sklep** z dne 5. februarja 2019.
- 48 Prav tam.
- 49 Glejte Łukasz, B., Hofbauer, J. A., in Mileszyk, N. (2014), *The Charter of Fundamental Rights as a living instrument – Guidelines for civil society* (Listina o temeljnih pravicah kot živ instrument – smernice za civilno družbo), Rim, Varšava, Dunaj.
- 50 Glejte na primer zadevo *David Miranda in stališča* nevladnih organizacij Article 19, English PEN in Media Legal Defence Initiative pred sodiščem Združenega kraljestva.
- 51 Sodišče Evropske unije, C-236/09, *Association Belge des Consommateurs Test-Achats ASBL in drugi proti Conseil des ministres*, 1. marec 2011.
- 52 Sodišče Evropske unije, združeni zadevi C-293/12 in C-594/12, *Digital Rights Ireland Ltd/Minister for Communications, Marine and Natural Resources in drugi ter Kärntner Landesregierung in drugi*, 8. april 2014.
- 53 Glejte Kłodoczny, P., Szwed, M., in Wiśniewska, K. (ur.) (2018), *To Luxembourg instead of Strasbourg: A report on the role of the Court of Justice of the European Union in the protection of human rights* (V Luxembourg namesto v Strasbourg: poročilo o vlogi Sodišča Evropske unije pri varstvu človekovih pravic), Helsinki Foundation for Human Rights, Varšava, oddelek The CJEU and non-governmental organisations (Sodišče Evropske unije in nevladne organizacije), str. 57–58, 58; Moraru, M. B. (2017), *Report on the use of the Charter of Fundamental Rights by National Human Rights Bodies and Practical Guidelines on the Strategic Use of the EU Charter by National Human Rights Bodies* (Poročilo o uporabi Listine o temeljnih pravicah v nacionalnih organih za človekove pravice in praktične smernice o strateški uporabi Listine EU v nacionalnih organih za človekove pravice), Evropski univerzitetni inštitut, Firenze.
- 54 Glejte člen 23 statuta Sodišča Evropske unije in člen 96 poslovnika Sodišča Evropske unije, ki vsebujeta izčrpen seznam subjektov, ki lahko predložijo vloge ali pisna stališča.
- 55 Porcedda, M. G. (2017), *Use of the Charter of Fundamental Rights by national data protection authorities and the EDPS* (Uporaba Listine o temeljnih pravicah v nacionalnih organih za varstvo podatkov in pri Evropskem nadzorniku za varstvo podatkov), Evropski univerzitetni inštitut, Firenze.
- 56 Glejte pravila 222–230 poslovnika Evropskega parlamenta. Za primere peticij, povezanih z Listino, glejte Spaventa, E. (2016), *The interpretation of Article 51 of the EU Charter of Fundamental Rights: The dilemma of stricter or broader application of the Charter to national measures* (Razlaga člena 51 Listine EU o temeljnih pravicah: vprašanje strožje ali širše uporabe Listine v nacionalnih ukrepih), študija Evropskega parlamenta, ki jo je na zahtevo odbora PETI naročil tematski sektor za pravice državljanov in ustavne zadeve.
- 57 Glejte na primer de Schutter, O. (2017), *Infringement proceedings as a tool for the enforcement of fundamental rights in the European Union* (Postopki za ugotavljanje kršitev kot orodje za uveljavljanje temeljnih pravic v Evropski uniji), Open Society Institute, str. 33 in 66.
- 58 Prav tam.
- 59 Safjan, M. (2019), „Konstytucja a Karta Praw Podstawowych – Dylematy wyboru właściwego standardu ochrony“ (Ustava in Listina o temeljnih pravicah: vprašanja izbire pravega standarda zaščite) v: System podstawowych wartości i praw w Niemczech i w Polsce (System temeljnih vrednot in pravic v Nemčiji in na Poljskem), Zwischen Nationalstaat und Globalisierung – Realität und Herausforderungen (Między państwem narodowym a globalizacją – rzeczywistość i wyzwania), Nomos, str. 669; Spaventa, E. (2019), *„Fundamental Rights at the Heart of the Lisbon Treaty? Changes and Challenges 10 years on“* (Temeljne pravice v središču Lizbonske pogodbe? Spremembe in izzivi 10 let pozneje), v: Södersen, A. (ur.), *The Lisbon Treaty 10 years on: success or failure? (Lizbonska pogodba 10 let pozneje: uspeh ali napaka?)*, švedski inštitut za evropske politične vede, Stockholm, str. 90–105; Tzemos, V. G. (2019), *Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ* (Listina Evropske unije o temeljnih pravicah), druga izdaja, Nomiki Vivliothiki, Atene; Krommendijk, J., De Waele, H. C. F. J. A., in Zwaan, K. M. (ur.) (2019), *Tien jaar EU-Grondrechtenhandvest in Nederland* (Deset let Listine EU o temeljnih pravicah na Nizozemskem), Wolters Kluwer, Deventer; Parolari, P. (2019), *The EU Charter of Fundamental Rights: An introduction* (Listina EU o temeljnih pravicah: uvod), Giappichelli, Torino; Stanić, V. (2019), *Prava građana zajamčena poveljom Europske unije o temeljnim pravima* (Državlanske pravice, ki jih zagotavlja Listina Evropske unije o temeljnih pravicah), pravna fakulteta univerze v Zagrebu, upravno pravo, Zagreb; Monteiro, R. L. (2019), *A Carta dos Direitos Fundamentais da União Europeia e o nível mais elevado*



- de proteção** (Listina Evropske unije o temeljnih pravicah in najvišja raven varstva), magistrsko delo, univerza v Lizboni; Frantziou, E. (2019), „**Constitutional reasoning in the European Union and the Charter of Fundamental Rights: In search of public justification**“ (Ustavno razlogovanje v Evropski uniji in Listini o temeljnih pravicah: v iskanju javne utemeljitve), *European Public Law*, letnik 25, št. 2, str. 183–203; Facchi, A., Parolari, P., in Riva, N. (2019), „**Values in the EU Charter of Fundamental Rights: A legal-philosophical analysis with a focus on migrants' rights**“ (Vrednote v Listini EU o temeljnih pravicah: pravno-filozofska analiza s poudarkom na pravicah migrantov), Giappichelli, Torino; Vilela, N. M., in Gomes, J. C. (2019), „**Local authorities and the burden of safeguarding human rights**“ (Lokalne oblasti in breme varstva človekovih pravic), *Lex Localis: Journal of Local Self-Government*, letnik 17, št. 3, str. 837–852; Frantziou, E. (2019), „**The binding Charter ten years on: More than a ‚mere entreaty‘?**“ (Zavezujoča Listina deset let pozneje: več kot le gola prošnja?), *Yearbook of European Law*, letnik 38, str. 73–118.
- 60 Svobodová, M. (2019), „**Působnost Listiny základních práv EU v kontextu judikatury Ústavního soudu ČR**“ (Obseg uporabe Listine EU o temeljnih pravicah v okviru sodne prakse ustavnega sodišča Češke republike), Karlova univerza, *Acta Universitatis Carolinae, Iuridica* 4/2018, 53; Žaltauskaitė-Žalimienė, S., Mulevičienė, S., Davulis, T., Danėlienė, I., Jarašiūnas, E., Milašiūtė, V., Saudargaitė, I., Leonaitė, E., Jablonskaitė-Martinaitienė, I., in Aleksejev, M. (2019), „**Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos taikymas supra-ir nacionaliniu lygmenimis**“ (Uporaba Listine EU na nadnacionalni in nacionalni ravni), Vilniaus universiteto leidykla.
- 61 Bell, M. (2019), „**Drittwirkung der Charta der Grundrechte der Europäischen Union und ihre Folgen für das nationale Arbeitsrecht**“ (Učinki Listine Evropske unije o temeljnih pravicah na tretje osebe in njihove posledice za nacionalno delovno pravo), *Das Recht der Arbeit*, letnik 4, str. 324–327; Condananzi, M. (2019), „**Le direttive in materia sociale e la Carta dei diritti fondamentali dell'Unione europea: un dialogo tra fonti per dilatare e razionalizzare (?) gli orizzonti dell'effetto diretto. Il caso della giurisprudenza ‚sulle ferie‘**“ (Direktive na socialnem področju in Listina EU o temeljnih pravicah: dialog med pravnimi viri za razširitev in racionalizacijo (?) obsega neposrednega učinka. Sodna praksa glede dopusta), *Federalismi.it*, št. 10/2019, 22. maj; Frantziou, E. (2019), „**(Most of) the Charter of Fundamental Rights is horizontally applicable: ECJ 6 November 2018, Joined cases C-569/16 and C-570/16, Bauer et al.**“ ((Večji del) Listine o temeljnih pravicah je horizontalno uporaben: Sodišče Evropske unije, 6. november 2018, združeni zadevi C-569/16 in C-570/16, Bauer in drugi), *European Constitutional Law Review*, letnik 15, št. 2, str. 306–323; Rossi, L. S. (2019), „**La relazione fra Carta dei Diritti Fondamentali dell'Unione Europea e direttive nelle controversie orizzontali**“ (Razmerje med Listino EU o temeljnih pravicah in direktivami v sporih med fizičnimi osebami), *Federalismi.it*, št. 10/2019, 22. maj; Julicher, M. M., Henriques, M., Policastro, P., in Amat Blai, A. (2019), „**Protection of the EU Charter for private legal entities and public authorities? The personal scope of fundamental rights within Europe compared**“ (Varstvo Listine EU za zasebne pravne subjekte in javne organe? Primerjava osebnega področja uporabe temeljnih pravic znotraj Evrope), *Utrecht Law Review*, letnik 15, št. 1, str. 1–25; Schlachter, M. (2019), „**Drittwirkung von Grundrechten der EU-Grundrechtecharta**“ (Učinek temeljnih pravic iz Listine EU o temeljnih pravicah na tretje osebe), *Zeitschrift für europäisches Sozial- und Arbeitsrecht*, letnik 18, št. 2, str. 53–58; Sirnander, E. (2019), „**Semester – döds viktig princip som har horisontell direkt effekt med stöd av stadgan**“ (Počitnice – življenjsko pomembno načelo, s horizontalnim neposrednim učinkom ob podpori Listine), *Europarättslig tidskrift*, letnik 2019, št. 2, str. 301–331.
- 62 Grinc, J. (2019), „**Listina základních práv EU jako měřítko pro vnitrostátní legislativu?**“ (Listina EU o temeljnih pravicah kot merilo za nacionalno zakonodajo?), Karlova univerza, *Acta Universitatis Carolinae, Iuridica* 4/2018, 11.
- 63 Aguilar Calahorra, A. (2019), „**La aplicación de la Carta de derechos fundamentales de la Unión Europea por la jurisdicción ordinaria**“ (Uporaba Listine Evropske unije o temeljnih pravicah s strani rednega sodišča) v: Balaguer Callejón, F., in Tudela Aranda, J. (ur.), *Perspectivas actuales del proceso de integración europea* (Trenutni obeti za proces evropske integracije), Fundación Manuel Giménez Abad de Estudios Parlamentarios y del Estado Autonómico, Zaragoza, str. 245–274; Burgorgue-Larsen, L. (2019), „**La mobilisation de la Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne par les juridictions constitutionnelles**“ (Mobilizacija Listine Evropske unije o temeljnih pravicah s strani ustavnih sodišč), *Titre VII* 2(1), str. 31–40; Horvat Vuković, A. (2019), „**Ustavni sud Republike Hrvatske kao ‚evropski‘ sud i očuvanje nacionalnih standarda zaštite temeljnih ljudskih prava i sloboda**“ (Ustavno sodišče Republike Hrvatske kot „evropsko“ sodišče in ohranitev nacionalnih standardov varstva temeljnih pravic), *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, letnik. 69, št. 2, str. 249–276.
- 64 Lenaerts, K., in Gutiérrez-Fons, J. A. (2019), „**The EU internal market and the EU Charter: Exploring the ‚derogation situation‘**“ (Notranji trg EU in Listina EU: raziskovanje položaja odstopanja), v: Amtenbrink, F., Davies, G., Kochenov, D., in Lindeboom, J. (ur.), *The internal market and the future of European integration. Essays in honour of Laurence W. Gormley* (Notranji trg in prihodnost evropske integracije. Eseji v čast Laurenceu W. Gormleyju), Cambridge University Press, Cambridge, str. 49–64.
- 65 O'Connor, N. (2019), **The impact of EU fundamental rights on the employment relationship** (Vpliv temeljnih pravic EU na delovno razmerje), doktorska disertacija, Univerza Cambridge; Dorsemont, F., Lörcher, K., Clauwaert, S., in Schmitt, M. (2019), **The Charter of Fundamental Rights of the European Union and the employment relation** (Listina Evropske unije o temeljnih pravicah in delovno razmerje), Hart Publishing, Oxford; Ford, M. (2019), „**The EU Charter of Fundamental Rights and working time: Bauer, Kreuziger and Shimizu before the Grand Chamber**“ (Listina EU o temeljnih pravicah in delovni čas: Bauer, Kreuziger in Shimizu pred velikim senatom), *International Labor Rights Case Law*, letnik 5, št. 2, str. 242–246.
- 66 Weingerl, P. (2019), „**Genome editing and the EU Charter of Fundamental Rights**“ (Gensko urejanje in Listina EU o temeljnih pravicah) v: Kraljić, S., Reberšek Gorišek, J., in drugi (ur.), *28. posvetovanje Medicina, pravo in družba: Globalizacija medicine v 21. stoletju*, Univerza v Mariboru, Pravna fakulteta, Maribor, str. 289–309.
- 67 Silva, C. S. (2019), „**The fundamental right to good administration: from the Charter of Fundamental Rights of the European Union to the prospects of its effectiveness and control in the constitutional orders of Portugal and Spain: comparative developments in the Brazilian reality**“ (Temeljna pravica do dobrega upravljanja: od Listine Evropske unije o temeljnih pravicah do možnosti njene učinkovitosti in nadzora v ustavnem redu Portugalske in Španije: primerjalni razvoj v brazilski realnosti), *Seqüência – Legal and Political Studies*, letnik 41, št. 82, str. 176–201.
- 68 Barnard, C. (2019) „**So long, farewell, auf wiedersehen, adieu: Brexit and the Charter of Fundamental Rights**“ (Zbogom: brexit in Listina o temeljnih pravicah), *Modern Law Review*, letnik 82, št. 2, str. 350–366; Markakis, M. (2019), „**Brexit and the EU Charter of Fundamental Rights**“ (Brexit in Listina EU o temeljnih pravicah), *Public Law: The Constitutional & Administrative Law of the Commonwealth*, št. 1, str. 82–101.
- 69 Vanoni, L. P. (2019), „**L'applicazione del Bill of Rights europeo tra bilanciamento asimmetrico e paradosso federale: il caso della privacy digitale**“ (Uporaba Listine EU o temeljnih pravicah med asimetrično uravnoteženostjo in zveznim paradoksom: primer digitalne zasebnosti), *DPCE Online*, letnik 39, št. 2, str. 1209–1250.

- 70 Struth, A. K. (2019), Hassrede und Freiheit der Meinungsäußerung – Der Schutzbereich der Meinungsäußerungsfreiheit in Fällen demokratiefeindlicher Äußerungen nach der Europäischen Menschenrechtskonvention, dem Grundgesetz und der Charta der Grundrechte der Europäischen Union (Sovražni govor in svoboda izražanja – obseg varstva v primerih nedemokratskega govora v okviru Evropske konvencije o človekovih pravicah, ustave Zvezne republike Nemčije ter Listine Evropske unije o temeljnih pravicah), Springer Verlag, Berlin in Heidelberg.
- 71 Kenna, P., in Simón-Moreno, H. (2019), „Towards a common standard of protection of the right to housing in Europe through the Charter of Fundamental Rights“ (V smeri skupnega standarda varstva pravice do stanovanja v Evropi z Listino o temeljnih pravicah), *European Law Journal*, letnik 25, št. 6, str. 608–622; Albanese, R. A. (2019), „Within the public–private divide: Right to housing and consumer law in recent European private law trends“ (Med javnim in zasebnim: pravica do stanovanja in potrošniško pravo v trenutnih trendih evropskega zasebnega prava), *Global Jurist*, letnik 19, št. 2.
- 72 Kulk, S., in Teunissen, P. (2019), „**Naar een nieuw fundament – hoe het Handvest het auteursrecht hervormt**“ (V smeri nove podlage – kako Listina spreminja avtorsko pravo), *AMI: Tijdschrift voor Auteurs-, Media- & Informatierecht*, št. 4, str. 121–132; Griffiths, J. (2019), „European Union copyright law and the Charter of Fundamental Rights – Advocate General Szpunar’s Opinions in (C-469/17) *Funke Medien*, (C-476/17) *Pelham GmbH* and (C-516/17) *Spiegel Online*“ (Avtorsko pravo Evropske unije in Listina o temeljnih pravicah – mnenja generalnega pravobranilca Szpunarja v zadevah (C-469/17) *Funke Medien*, (C-476/17) *Pelham GmbH* in (C-516/17) *Spiegel Online*), *ERA Forum*, letnik 20, št. 1, str. 35–50.
- 73 Glejte na primer Holoubek, M., in Lienbacher, G. (ur.) (2019), *Commentary on the Charter of Fundamental Rights of the European Union* (Komentar Listine Evropske unije o temeljnih pravicah) (*GRC-Kommentar*), druga izdaja, Manz, Dunaj; Meyer, J., in Hölscheidt, S. (ur.) (2019), *Charta der Grundrechten der Europäischen Union: Kommentar* (Listina Evropske unije o temeljnih pravicah: komentar), peta izdaja.
- 74 Kellerbauer, M., Klamert, M., in Tomkin J. (ur.) (2019), *Commentary on the EU Treaties and the Charter of Fundamental Rights* (Komentar Pogodb EU in Listine o temeljnih pravicah), Oxford University Press, Oxford.
- 75 Peers, S., Hervey, T., Kenner, J., in Ward, A. (predvideno za leto 2020), *The EU Charter of Fundamental Rights: A commentary* (Listina EU o temeljnih pravicah: komentar), druga izdaja, CH Beck Hart Nomos, Oxford. Picod, F., Rizcallah, C., in Van Drooghenbroeck, S. (predvideno za leto 2020), *Charte des droits fondamentaux de l’Union européenne: Commentaire article par article* (Listina Evropske unije o temeljnih pravicah: komentar posameznih členov), Bruylant, Bruselj.
- 76 Mangas Martin, A. (2008), *Carta de los derechos fundamentales de la Unión Europea: Comentario, artículo por artículo*, Fundacion BBVA, Bilbao.
- 77 Mastroianni, R., Allegrezza, S., Razzolini, O., Pollicino, O., in Pappalardo, F. (ur.) (2017), *Carta dei diritti fondamentali dell’Unione Europea*, Giuffrè, Milano; Bifulco, R., Cartabia, M., in Celotto, A. (2001), *L’Europa dei diritti: Commento alla Carta dei diritti fondamentali dell’Unione Europea*, il Mulino, Bologna.
- 78 Butler, I. (2013), The EU Charter of Fundamental Rights: What can it do? (Listina EU o temeljnih pravicah: k čemu lahko prispeva?), **referenčni dokument**, Open Society European Policy Institute.
- 79 Primer je 10-minutni **videoposnetek** o Listini (v francoščini) avtorja Romaina Tinieraja.
- 80 Glejte na primer razpravo med Orsola Razzolini in Robertom Mastroiannijem na **spletišču** predstavništva Evropske komisije v Italiji (v italijanščini) ali podkast o Listini z direktorjem agencije FRA.
- 81 Gre za pododdelek na blogu Eureka!, katerega namen je predstaviti 54 členov Listine v letu 2020.
- 82 Italijanska različica je na voljo **tukaj**.
- 83 Skupina Evropske ljudske stranke je predstavila 30-sekundni **videoposnetek**, v katerem poudarja, da Listina vključuje „temeljne pravice tretje generacije“, kot so varstvo podatkov, „bioetična jamstva“ in „pregledno upravljanje“, ter tako „odraža sodobno družbo“.
- 84 Primer videoposnetka o Listini, ki ga je pripravil poslanec Evropskega parlamenta, si lahko ogledate **tukaj**.
- 85 O dostojanstvu so razpravljali v **Helsinkih**, o svoboščinah v **Amsterdamu**, o enakosti v **Lizboni** in o solidarnosti v **Gdansk**. V **Kölnu** bodo govorili o pravicah državljanov, v **København** pa o sodnem varstvu. Sklepni dogodek bo v **Bruslju**.
- 86 Žaltauskaitė-Žalimienė, S., in Mulevičienė, S. (2019), „Chartijos kaip individualių teisių gynimo standarto reikšmė nacionaliniu lygmeniu. Kiekybinio tyrimo rezultatai ir jų įvertinimas“ (Kvantitativna študija glede uporabe določb Listine pri zagovarjanju posameznih pravic s strani nacionalnih vladnih in sodnih organov v Litvi), v: Žaltauskaitė-Žalimienė, S., Kūris, E., in Valančius, V. (ur.), **Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos taikymas supra- ir nacionaliniu lygmenimis** (Uporaba Listine EU na nadnacionalni in nacionalni ravni), Vilniaus universiteto leidykla, Vilna, str. 347–386.
- 87 FRA (2019), **The EU Charter of Fundamental Rights on its 10th anniversary: Views of civil society and national human rights institutions** (Listina EU o temeljnih pravicah ob 10. obletnici: pogledi civilne družbe in nacionalnih institucij za človekove pravice), str. 2.
- 88 Toggenburg, G. N. (2018), „The Charter of Fundamental Rights: An illusionary giant?“ (Listina o temeljnih pravicah: iluzoren velikan?), v: Crescenzi, A., Forastiero, R., in Palmisano, G. (ur.), **Asylum and the EU Charter of Fundamental Rights** (Azil in Listina EU o temeljnih pravicah), Editoriale Scientifica, Neapelj, str. 13–22, 21.
- 89 Listina se ne uporablja vedno na podlagi takega preizkusa ali v skladu s členom 51. Glejte na primer Svobodová, M. (2019), „Působnost Listiny základních práv EU v kontextu judikatury Ústavního soudu ČR“ (Obseg uporabe Listine EU o temeljnih pravicah v okviru sodne prakse ustavnega sodišča Češke republike), Karlova univerza, Acta Universitatis Carolinae, Iuridica 4/2018, 53.
- 90 Ward, A. (2014), „Article 51 – Field of application“ (Člen 51 – področje uporabe) v: Peers, S., Hervey, T., Kenner, J., in Ward, A. (ur.), *Commentary on the EU Charter of Fundamental Rights* (Komentar Listine EU o temeljnih pravicah), Hart Publishing, Oxford, str. 1413–1454, 1431.
- 91 Doc CHARTE 4123/1/00 CONVENT 5, 15. februar 2000, str. 9.
- 92 Schwerdtfeger (2019) v: Meyer, J., in Hölscheidt, S., *op. cit.*, člen 41, str. 907.
- 93 Resolucija Evropskega parlamenta z dne 8. septembra 2015 o razmerah na področju temeljnih pravic v Evropski uniji (2013–2014), točka 21.
- 94 Resolucija Evropskega parlamenta z dne 27. februarja 2014 o razmerah na področju temeljnih pravic v Evropski uniji (2012), točka 14.



- 95 Drugi stavek Izjave v zvezi z Listino Evropske unije o temeljnih pravicah iz PEU: „Listina ne razširja področja uporabe prava Unije čez pristojnosti Unije, niti ne ustvarja novih pristojnosti ali nalog Unije, kakor tudi ne spreminja pristojnosti in nalog, opredeljenih v Pogodbah.“
- 96 Evropska komisija (2019), **European judicial training 2019** (Evropsko usposabljanje na področju pravosodja 2019), Luxembourg, Urad za publikacije, str. 14.
- 97 Evropska komisija (2019), **Evaluation of the 2011-2020 European judicial training strategy** (Ocena evropske strategije za usposabljanje v pravosodju v obdobju 2011–2020), delovni dokument služb Komisije (2019)380 final, 25. oktober 2019, str. 49.
- 98 FRA (2019), *The EU Charter of Fundamental Rights on its 10th anniversary: Views of civil society and national human rights institutions* (Listina EU o temeljnih pravicah ob 10. obletnici: pogledi civilne družbe in nacionalnih institucij za človekove pravice), str. 3.
- 99 Evropska mreža institucij za izobraževanje v pravosodju je glavna platforma, ki spodbuja usposabljanje in izmenjavo znanja znotraj evropskega sodstva. Sodeluje z Evropsko komisijo in skoraj 40 nacionalnimi pravosodnimi organi v EU, ki so člani in opazovalci mreže EJTN. Za več informacij glejte **spletišče** te mreže.
- 100 Agencija FRA (2018), mnenje 4/2018, 24. september 2018, predloženo na zahtevo Evropskega parlamenta; glejte str. 63 in 64.
- 101 Evropska komisija, finsko predsedstvo Sveta EU in agencija FRA (2019), **Outcome of the 12 November 2019 Charter conference 'Making the EU Charter of Fundamental Rights a reality for all'** (Izidi konference o Listini z naslovom Uresničevanje Listine EU o temeljnih pravicah za vse z dne 12. novembra 2019), str. 6.
- 102 Svet Evropske unije (2019), **Sklepi Sveta o Listini o temeljnih pravicah deset let kasneje: stanje in nadaljnje delo**, sprejeto 7. oktobra 2019.



Do poročila agencije FRA o temeljnih pravicah za leto 2020 in njenih mnenj, ki so na voljo v ločeni publikaciji v 24 uradnih jezikih EU, je mogoče dostopati prek spletišča agencije FRA na naslovih:

- <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/fundamental-rights-report-2020>
- <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/fundamental-rights-report-2020-fra-opinions>

## Stik z EU

### Osebno

Po vsej Evropski uniji je na stotine informacijskih točk Europe Direct. Naslov najbližje lahko najdete na spletni strani: [https://europa.eu/european-union/contact\\_sl](https://europa.eu/european-union/contact_sl).

### Po telefonu ali elektronski pošti

Europe Direct je služba, ki odgovarja na vaša vprašanja o Evropski uniji. Nanjo se lahko obrnete:

- s klicem na brezplačno telefonsko številko: 00 800 6 7 8 9 10 11 (nekateri ponudniki lahko klic zaračunajo),
- s klicem na navadno telefonsko številko: +32 22999696 ali
- po elektronski pošti s spletne strani: [https://europa.eu/european-union/contact\\_sl](https://europa.eu/european-union/contact_sl).

## Iskanje informacij o EU

### Na spletu

Informacije o Evropski uniji v vseh uradnih jezikih EU so na voljo na spletišču Europa: [https://europa.eu/european-union/index\\_sl](https://europa.eu/european-union/index_sl).

### Publikacije EU

Brezplačne in plačljive publikacije EU lahko prenesete s <http://publications.europa.eu/sl/publications> ali jih tam naročite. Za več izvodov brezplačnih publikacij se obrnite na Europe Direct ali najbližjo informacijsko točko ([https://europa.eu/european-union/contact\\_sl](https://europa.eu/european-union/contact_sl)).

### Zakonodaja EU in drugi dokumenti

Do pravnih informacij EU, vključno z vso zakonodajo EU od leta 1952 v vseh uradnih jezikovnih različicah, lahko dostopate na spletišču EUR-Lex: <http://eur-lex.europa.eu>.

### Odpri podatki EU

Do podatkovnih zbirk EU lahko dostopate na portalu odprtih podatkov EU (<http://data.europa.eu/euodp/sl>). Podatke lahko brezplačno prenesete in uporabite tudi v komercialne namene.



## SPODBUJANJE IN VARSTVO VAŠIH TEMELJNIH PRAVIC V EU —

Ta osrednja tema podrobneje obravnava uporabo Listine Evropske unije o temeljnih pravicah, ki je pravno zavezujoča že 10 let. Na ravni EU je postala prepoznavnejša, spodbudila pa je tudi novo kulturo spoštovanja temeljnih pravic. Na nacionalni ravni sta uporaba Listine in ozaveščenost o njej omejeni. Na sodiščih se uporaba tega sodobnega instrumenta povečuje, kar kaže, da ima vpliv, vlade in parlamenti pa ga še naprej uporabljajo le redko. Tako na primer skoraj nič ne kaže na to, da kdo redno podrobno preverja, ali je nacionalna zakonodaja za prenos prava EU skladna z Listino.

Svet EU poziva države članice, naj si redno izmenjujejo izkušnje z Listino in okrepijo ustrezne nacionalne organe, vendar je težko natančno ugotoviti, kdaj se Listina uporablja na nacionalni ravni. To je glavna ovira za večjo uporabo Listine, druga resna ovira pa je slabo zavedanje njene dodane vrednosti v primerjavi z obstoječimi, že dolgo uveljavljenimi pravnimi viri.

Delavci v pravni stroki, ki Listino razumejo in jo znajo uporabljati v praksi na nacionalni in regionalni ali lokalni ravni, lahko prispevajo k njeni širši uporabi in boljšemu izvajanju. Kot je poudarjeno v tej osrednji temi, je torej bistvenega pomena bolj specializirano usposabljanje nacionalnih akterjev o uporabi Listine.



### FRA – AGENCIJA EVROPSKE UNIJE ZA TEMELJNE PRAVICE

SCHWARZENBERGPLATZ 11 – 1040 DUNAJ – AVSTRIJA  
TEL. +43 158030-0 – FAKS +43 158030-699

[fra.europa.eu](http://fra.europa.eu)

 [facebook.com/fundamentalrights](https://www.facebook.com/fundamentalrights)

 [twitter.com/EURightsAgency](https://twitter.com/EURightsAgency)

 [linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency](https://www.linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency)



Urad za publikacije  
Evropske unije